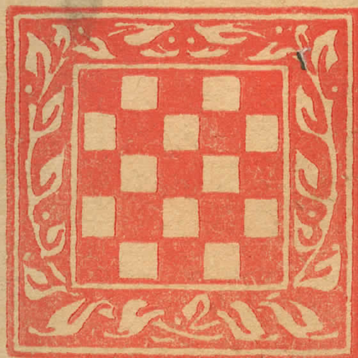
POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HRVATSKA SMOTRA

1 9 3 9

SADRŽAJ:

GODINA VII. TRAVANJ BROJ 4

HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI, SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

ZA REDAKCIONI ODBOR: IVAN ORŠANIĆ

Rukopise, knjige za recenziju, narudžbe i reklamacije slati na adresu:

„HRVATSKA SMOTRA", ZAGREB, NOVA VES 40.

Rukopisi se ne vraćaju.

REVIJE I LISTOVI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU

Zagreb: Bogoslovska Smotra. — Croatia Sacra. — Duhovni život. — Ekonomist. — Glasnik Srca Isusova. — Gospodarska Sloga. — Indeks, socijalno-statistička revija. — Hrvatski Jezik. — Hrvatska Prosvjeta. — Hrvatski Jug. — Hrvatski Radiša. — Hrvatska Revija. — Hrvatska Tamburica. — Luč. — Mjesečnik (pravnički). — Napredak. — Narodni Val. — Nastavni Vjesnik. — Nedjelja. — Nova Riječ. — Omanut. — Omladina. — Sklad. — Seljačka omladina. — Za Vjeru i Dom. — Život. — Hrvatski Zagorac. — Hrvatsko Zagorje. — Gorski Kotar. — Hrvatski Narod. — Nova Hrvatska. — Književnik. — Novi Ženski List. — Sfinga.

Makarska: Nova Revija.

Novi Sad: Letopis Matice Srpske.

Osijek: Hrvatski List.

Sarajevo: Katolički Tjednik. — Pregled. — Vrela i prinosi. — Muslimanska svijest. — Glasnik sv. Ante.

Slav. Brod: Posavska Hrvatska.

Split: Glasnik primorske banovine. — Hrvatski Glasnik.

Sušak: Istina.

Varaždin: Hrvatsko Jedinstvo.

Visoko: Franjevački Vijesnik.

Beograd: Bilten jug. antimarksističkog komiteta. — Opštinske novine. — Pravda. — Vidici. — Mi i vi. — Pravna misao. — Samouprava. — Život i Rad.

Ljubljana: Čas. — Misel in delo. — Dejanje. — Umetnost.

Bukurešt: Revue Historique.

Fiume: Termini.

Paris: Der Kaukasus. — Les Amitiés Catholiques Françaises.

Praha: Slavia.

Roma: Rassegna Italiana.

Torino: Minerva.

Godišnja pretplata za »Hrvatsku Smotru« iznosi za tuzemstvo 100 Din, za inozemstvo 150 Din. Pretplata se može plaćati i u više obroka. Broj čekovne uplatnice »Hrvatske Smotre« jest 37.860.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 4 TRAVANJ 1939. GOD. VII.

O NARODNOSTI

U posljednjim burnim političkim događajima u Srednjoj Evropi i opet se jednom očitovala iskonska snaga narodnoga principa kao uzročnika i činioca povijesnoga zbivanja. Ključ razumijevanja, a ne samo znanja ovih zbivanja leži u poznavanju bića i prirode naroda, ljudskih zajednica, oblikovanih na narodnome principu.

Te zajednice nijesu — kako mnogi laici misle — skupine ljudi istoga podrijetla, jer struktura gotovo svih naroda pokazuje njihovu složenost od dijelova različitih i po rasi i po prijašnjoj etničkoj pripadnosti. Strana prezimena u nekom narodu svjedoče i o najmlađim asimilacijama tuđih dijelova narodnome organizmu, a gdje se hoće zamesti trag ovom tuđem podrijetlu, tu se propagira ili naređuje ponarođavanje stranih prezimena.

Ali narodi nijesu ni skupine ljudi koji govore istim jezikom. Oni bi to bili, kada bi svaki narod govorio samo jednim, i to samo svojim jezikom. A to nije. Do oslobođenja samo je malo Iraca govorilo irski; oni su se većinom sporazumijevali engleskim jezikom. Koliko Židova govori hebrejski? Oni uopće ne govore jednim jezikom. Hiljade i hiljade Židova govore danas samo njemački. Zar su oni zato Nijemci? A jesu li jedno Danci i Norvežani zato, što imaju isti književni jezik? Ni Unioameričani nijesu Englezi, premda govore engleski, kao što ni mladi romanski narodi Južne Amerike nijesu ni Španjolci i Portugizi, iako govore njihove jezike. Narodi mogu i zamijeniti jezik, kojim govore, i primiti drugi, a da ipak ostanu što su i bili (Mađari, Bugari, Normani, Franci i dr.). Ukratko: jedinstvo naroda može postojati i bez jezičnoga jedinstva, dotično, jedinstvo jezika ne mora značiti i jedinstvo naroda.

Bit naroda nije ni u krvnom srodstvu, ni u jeziku; ono uopće nije u nečem vidljivom, konkretnom. Ono, što ljude povezuje u jednu narodnu zajednicu, nevidljivo je i leži u njihovim dušama. To su svijest o pripadnosti dotičnoj narodnoj zajednici, osjećaj za nju, i volja za njom. Otkad je E. Renan godine 1882. narod označio dušom, duhovnim principom, ovako spiritualno poimanje naroda dobivalo je sve više pristalica i ono danas dominira.

Po ovom osnovnom svome značaju narodne su zajednice slične drugim duhovnim zajednicama, na pr. vjerskim, jer je i za njihovu egzistenciju bitna svijest, volja i osjećaj članova koji im pripadaju.

Iz ove duhovne biti naroda slijede stanovite činjenice, važne i za ulogu naroda u političkom životu: Za egzistenciju, t. j. život jednog naroda mjerodavna je samo svijest njegovih članova, a ne dopuštenje i priznanje drugog naroda ili drugih naroda. Kaošto sama negacija egzistencije ne bi jednog živog čovjeka makla sa svijeta, tako ne bi ona mogla ništa promijeniti ni na činjenici postojanja jednog naroda, koji sam hoće da postoji. Mađarski političari prije rata nijesu priznavali slovački narod. On je uza sve to postojao i možda su ti isti političari nedavno s njim vodili diplomatske pregovore. Dalja posljedica: svijest i osjećaj nijesu kod svih članova nekoga naroda jednako jaki i duboki; kod nekih oni mogu posve nedostajati, a kod drugih mogu biti toliko potencirani, da takovi pojedinci i sami sebe prinose kao žrtvu za dobro zajednice. Kako se svijest i osjećaj pojedinih članova sintetiziraju u kompaktnosti kolektiva, nijesu ni ta jednaka kod svih naroda, a prema tome ni njihova čvrstoća, otpornost i životna sposobnost. Posljedica je duhovne prirode naroda i to, da su oni pristupni samo duhovnim utjecajima, koji opet mogu djelovati u pozitivnom i negativnom smislu. Od svih sredstava i metoda hotimičnoga utjecaja narodi su najnepristupniji sili, dotično nasilju koje dolazi od drugog naroda, i ono uvijek rađa protivnim učinkom.

Kako i zašto nastaju narodi? Na njihovu oblikovanju rade dvovrsni činioci, koji djeluju u prostoru i vremenu. Jedni su prirodni, isti, koji stvaraju i nove vrste u svijetu organizma, a drugi su kulturni. Narodi su prema tome koliko prirodne, toliko i kulturne tvorevine, kojih zametak, razvitak i izgradnja ima svoju povijest. Ovaj razvojni proces obavlja se po utvrđenom, prirodnim etnobiologijskim zakonima, prema vječnoj Promisli. Mi bismo uzalud tražili neki nama shvatljivi razumni razlog postojanju ovih narodnih tvorevina, baš kaošto ne znamo zašto je stvoren cvijet u polju ili jelen u gori. Zato se pojedinci i ljudske skupine i ne mogu slijevati u jedan narod po nekim zamislima i odlukama ljudi, pa ma te zamisli bile i najpametnije. Po svrsi svoga postanka i postojanja narodi su iracionalne tvorevine kao i cio život uopće.

Narodi su životni oblici, bića, slična pojedinačnom ljudskom individuu. Kada je završen proces stvaranja takovog individua, javlja se u njemu primarna potreba da se ograniči i odijeli, t. j. raspoznaje od drugih, susjednih istovrsnih individua. Ova spoznaja i svijest članova jednog naroda, da su oni »nešto drugo« nego njima prostorno blizi ili

daleki članovi drugoga ili drugih naroda, vrlo je često jača od same spoznaje i svijesti njihove pripadnosti vlastitom narodu. Kako je ova pripadnost utemeljena samo u nutrašnjem, duševnom stanju (svijesti, osjećaju, volji) i prema tome sama po sebi nevidljiva, moraju narodi kao vidljivo sredstvo razlikovanja uzimati i neka vidljiva vanjska obilježja. To mogu biti različiti, često posve vulgarni produkti materijalne kulture: nošnja, kroj odijela, jedan jedini odjevni predmet, obuća, slaganje boja u tkivu i t. d. Običnije su to vredniji proizvodi duhovne kulture u najviše slučajeva jezik, vrlo često religija, običaji ili samo jedan običaj, melodije, ples i t. d. Ovakovi proizvodi narodne kulture, koji općom upotrebom ili isticanjem dobivaju značaj vanjskog obilježja naroda, postaju tako njegovim simbolima; oni time dobivaju osobitu vrijednost i cijenu u narodu, članovi ih naroda svijesno upotrebljavaju u tu svrhu i na simbole prenose i svoje osjećaje, koje imaju za svoju narodnu zajednicu. Simboli postaju narodnom svetinjom; oni se često i čuvaju, a omalovažavanje i povreda simbola osjeća se kao povreda narodnoga bića. Neki se simboli i svijesno stvaraju (zastave, himne). Od svih simbola, najveću vrijednost imade ime. Ono je daleko više od običnog simbola, jer je identično s postojanjem, sa životom naroda. Narod može izgubiti kompaktnost, domovinu, slobodu, jezik, uopće sve, a ipak on postoji i živi, ako mu ostaje ime. Tek s nestankom imena nestaje i naroda. Narod čine prošle, sadašnje i buduće generacije, koje su živjele i koje žive pod istim narodnim imenom. Ako nestaje imena, dotični narod »umire«, premda se i dalje rađaju generacije iste populacije, ali one postaju sada dijelovi ili pokoljenja drugog, novog naroda, onog, pod čijim imenom dalje žive. Zdravi i za život sposobni narodi zato se drže svoga imena, to čvršće i jače, što više se ono progoni ili ugrožava. Na neuspjeh su zato osuđene i političke koncepcije, koje se temelje na zatiranju ili odbacivanju narodnoga imena.

Narodna bića imaju kao i svi organizmi svoja individualna obilježja, ali imaju i zajedničkih karakteristika svoje vrste. Glavno im je obilježje da su oni prije svega nagonska i osjetna bića, pa se u cijelu njihovu životu ispoljuju prije svega nagoni i osjećaji, dočim razum ima tek drugotno značenje. Među nagonima je na prvom mjestu nagon za životom i održanjem. On je vrhovni životni zakon, jer narodi kao živa bića hoće prije svega da žive. Taj se instinkt opire napuštanju svega, što slabi životnu sposobnost i mogućnost naroda. On se opire i odbacivanju simbola, osobito imena, jer bi napuštanje imena značilo dobrovoljno samoubijstvo, a toga nema među narodnim orgnizmima. Ovaj vrhovni zakon ujedno je glavno mjerilo za sve, što se dešava u nekom narodu i oko njega; u skladu s njim narod udešava

svoj odnos prema pojedincima i drugim narodima. Prijatelj je narodu svak, tko olakšava ili barem ne ugrožava njegov život; tko to čini, neprijatelj mu je. Pri tome je posve irelevantno, je li na pr. neprijateljski narod inače srodan po jeziku i podrijetlu. Zato i nemaju nigdje praktične vrijednosti različite panetničke koncepcije (panslavizam, pangermanizam, panromanizam) sentimentalnih teoretičara, jer se međunarodni odnosi u životu ravnaju jedino po ovom vrhovnom životnom zakonu.

S nagonom za životom u najtješnjoj je vezi nagon za jačanjem, rastenjem i širenjem. Svaki zdravi narod ima tendenciju da se neograničeno širi. Ova se tendencija sukobljuje sa analognom težnjom susjednih naroda, a životni prostor, koji neki narod zaprema na Zemlji, rezultat je onda mnogih činilaca, uvjetovanih u okolini, prirodi teritorija i unutrašnjoj snagi i sposobnosti samoga naroda.

Prirodna je biološka posljedica ovih dvaju nagona i nagon za slobodom, jer je samo u slobodi osiguran i nesmetani razvitak naroda. Nagoni za životom, širenjem i slobodom nijesu svojstveni samo narodnim bićima; oni se očituju u svakoj organskoj vrsti, u svakom individuu, pa i u čovjeku. Nagonska priroda čovjeka izbija elementarnom snagom kod čovjeka primitivne kulture, koji stoji u neprestanoj izravnoj borbi za održanjem života. U uređenoj ljudskoj zajednici nagonska priroda čovjeka nije tako očita, jer su tu osigurani život, razvitak i lična sloboda, ali ona ipak postoji i dalje, a javlja se snažno kada popusti društveni poredak ili kada su uopće u opasnosti život i sloboda. Iako je pravo na slobodu prirodno pravo svakog čovjeka, ono je ipak i poslije pojave kršćanstva moralo čekati još punih 18 vijekova na svoje priznanje. Prirodno pravo naroda na slobodu, t. j. na samoodređenje, priznato je tek za vrijeme Svjetskog Rata, a formulirao ga je Wilson u jednoj od onih čuvenih četrnaest točaka.

Iz nagonske prirode narodnih bića slijedi jedno dalje njihovo osnovno svojstvo: oni su bezgranični sebičnjaci ili egoiste u odnosu prema drugim narodima. Altruizam dolazi do izražaja samo u unutrašnjem životu naroda između njegovih članova ili u odnosu pojedinca prema narodnoj cjelini. Narodi kao cjeline poznaju samo svoje interese; ti su interesi jedino odlučujući kod određivanja odnošaja naroda prema pojedincima ili prema drugim narodima. Kada se radi o vlastitom interesu, egoizam onemogućava narodima objektivno spoznavanje dobra i zla, prava i neprava. Svaki narod ima svoje poimanje dobra i zla, prava i neprava. Nije tragičnost u tome, što su narodi uvijek vršili, te što i danas vrše zla i nepravde prema drugim narodima, nego u tome, što su ti narodi duboko uvjereni, da je ono, što su radili i što još rade, dobro i pravedno.

Ova nesposobnost objektivnoga shvaćanja kao i sva prije ocrtana nagonsko-osjećajna priroda narodnih bića, dolazi do izražaja u odnosima između naroda, bilo unutar jedne države ili u međudržavnom životu, pa ova svojstva najočitije karakteriziraju narode kao političke činioce.

*

Da se mogne posve uočiti značenje naroda kao faktora političkoga života, valja još istaći i ove dalje činjenice: 1. Čovjek je po svojoj prirodi i individualno i kolektivno stvorenje; on mora da živi zasebnim i skupnim životom, kao član neke zajednice. 2. Primitivan čovjek zadovoljava svoju potrebu kolektivnoga života u rodbinskim zajednicama (obitelji, zadruzi, bratstvu-klanu, plemenu). 3. Kulturan čovjek postaje članom zajednica, obrazovanih na duhovnom principu (staleškom, vjerskom, socijalnom, narodnom). Kolektivna stvaralačka snaga različitih duhovnih principa mijenja se u tijeku historijskog razvitka i prema stepenu kulture dotične sredine. 4. Ono, što stvara, dotično održava ovakovu duhovnu zajednicu, uvijek je svijest, osjećaj i volja njenih članova. Punovrijedni su članovi zajednice samo oni pojedinci, kod kojih postoje svi psihički elementi. 5. Pojedinac može u isto vrijeme da bude punovrijedan član i dviju ili više duhovnih zajednica, na pr. narodne i vjerske. Djelovanje se dotičnih principa onda usklađuje, među sobom popunjava i jača. No dva principa mogu djelovati i u oprečnom smjeru. Oni onda mogu dovesti do unutrašnjeg sukoba i duševne borbe o nadmoć jednoga od konkurentnih principa. 6. I država može biti princip, osnov oblikovanja duhovne zajednice ljudi. Ovaj je momenat osobito važan u političkom životu naroda, pa o njemu treba nešto više reći.

Može biti država, u kojima su državljani, ili barem većina njih, samo broj, skupina ljudi u nekom posve indiferentnom odnosu prema državi. Takove su države bile i pravilo u doba, kada široke vrste državljana nijesu imale aktivnoga udjela u životu države, jer je ona bila stvar maloga broja odabranih, ili samo dinastije, dotično jedne jedine vladarske ličnosti. (Louis XVI.: L'état c'est moi). Možemo zamisliti i drugi slučaj, državu, koju većina državljana svijesno ne će, pa je otklanja i samo je protiv svoga osjećaja i svoje volje prisiljena da u njoj živi. U oba ova slučaja država od svojih državljana ne može oblikovati produhovljenu zajednicu. Ta može da bude samo u državi, koju državljani sami spoznaju kao čuvara i sigurnu obranu svojih ličnih dobara (lične sigurnosti, slobode, imovine, privredne djelatnosti) i svojih kolektivnih

interesa (staleških, društvenih, vjerskih, narodnih). Gdje dolazi do takova spoznavanja, tu državljani svoju državu svijesno hoće i oni za nju osjećaju. Time su realizirani oni psihični elementi, koji su bitni za postojanje duhovnih zajednica; državljani u takovoj državi prestaju biti samo jednostavna skupina ljudi i postaju jedna unutrašnjim duhovnim vezama povezana ljudska zajednica. Ta je zajednica slična drugih duhovnim zajednicama, napose narodnim, jer država svojim odijeljenim teritorijem i jednolikim sistematičkim utjecanjem na razna životna područja pokreće one faktore, koji oblikuju i narode. Ipak, uza svu svoju sličnost, državne i narodne kolektivnosti nijesu identične i između njih ima bitnih razlika. Razlika je već u samom principu, na kome su oblikovane: ovdje etnički, narodni, a tamo državni princip. Narodi su iracionalne tvorevine prirodnih, etnobiologijskih zakona, države su razumno djelo ljudi, a i državne kolektivnosti imaju početak u razumnom spoznavanju države. Ovo razumno spoznavanje odlučno je i za cio kasniji opstanak te kolektivnosti. Da narodna i državna kolektivnost nijesu identične vidi se i po tome, što se ne moraju poklapati opsegom; na području jednog naroda može biti više državnih kolektivnosti, a opet jednu takovu kolektivnost može sačinjavati više naroda. Baš nam ovakovi slučajevi i najočitije pokazuju, da kolektivnosti u državnom principu doista postoje, i da one nijesu isto što i narodi. Za njih se u naci predlaže oznaka »nacija« (Nation, nazione, nation), dočim se etničke kolektivnosti označuju s imenom »narod« (Volk, popolo, peuple, people). Tako na pr. njemački Geopolitik Maull ova dva pojma ovako razlikuje: Eine Nation ist ein durch Nationalgefühl und Nationalbewusstsein zusammengeschlossenes Stück Menschheit; sie ist eine durch den Willen zum Staate zusammengeschlossene Menschengruppe, wobei unter der Gruppe ein Volk, mehrere Völker oder Teile von Völkern verstanden werden können.

I u ovom se razmatranju s imenom nacija označuje samo državna kolektivnost.

Svaka bi država htjela stvoriti od svojih državljana produhovljenu zajednicu, naciju. Time država, kao tvorevina, dobiva ne samo razumno opravdanje svoga postojanja (raison d'être), nego i jedan viši, etički sadržaj. Država po naciji dobiva i veću čvrstoću i jakost, jer su državljani, koji svoju državu spoznaju kao zajednicu interesa, koji je hoće i koji za nju osjećaju, pripravni i na dobrovoljno podlaganje njenim zakonima u miru, a na podnošenje i najvećih žrtava u ratu. Svijesno idu danas za tim ciljem države, koje svojim utjecajem obujmljuju sve državljane već od ranog djetinjstva i zahvataju kao vrhovni regulator u sve područja njihova materijalnog i duhovnog života.

Lako je državama postići taj cilj tamo, gdje svi državljani pripadaju jednom narodu. U takovim čisto narodnim državama opsegom se poklapaju narod i nacija, pa je to bio i glavni razlog, da se ove dvije kolektivnosti nijesu ni razlikovale (na pr. u Francuskoj, Norveškoj, Švedskoj, predratnoj Italiji).

Kod Nijemaca je mnogo širi opseg narodne zajednice. Na njenom području bile su do nedavno tri nacije: reicha (reichdeutsche Nation), austrijska i švajcarska, jer dvije trećine i ove nacije čine Nijemci. Austrijska je nacija nastala u predratno doba. Ona je imala pripadnika i drugih naroda, ali su je uglavnom sačinjavali Nijemci. Stara Austrija nije uspjela da obrazuje austrijsku naciju i od većine drugih naroda, i to je baš i bio glavni uzrok njene propasti. Austrijska je nacija nastavila život i u novoj Austriji. Svi su njeni upravljači uvijek isticali svoju pripadnost njemačkom narodu, ali i svoje pripadanje austrijskoj naciji. Ali stara generacija, nosilac te nacije, sve se više prorjeđivala, a novog podmladka nije bilo, jer novi naraštaj nije mogao naći razuman razlog postojanja takove Austrije, koja je svoj raison d'être imala u tome, da sprečava Anschluss i tako ometa jačanje vlastitog njemačkog naroda. Prije ili poslije takova bi država morala doći u položaj, da njenu egzistenciju brane vanjske sile protiv vlastitih njenih državljana. U njoj je dakle nastala klica njene propasti već kod samoga rođenja. Anschluss je samo nastavak (ne kažem završetak) ponovnog državnog, a ne narodnog ujedinjenja Nijemaca, započetog 1871. Narodno jedinstvo oblikovalo se postepeno, davno prije, i ono postoji otkako svi Nijemci za sebe i svoj jezik upotrebljavaju ime deutsch, već u vrijeme svetog rimskog carstva njemačke nacije, za Martina Luthera, koji prevodi Sv. Pismo na njemački jezik, za Fichtea, koji piše pisma njemačkoj naciji, a kako se tome nije protivio narodni osjećaj, izvršeno je lako i brzo djelo državnog ujedinjenja. Godina 1938. samo je korak dalje u tom procesu. Na dlaku su iste prilike bile u Italiji, gdje su već davno prije 1870. postojali svijest, osjećaji i volja narodnog jedinstva i gdje je također trebalo samo svladati državni, eventualno nacionalni partikularizam, ako su uopće postojale posebne nacije sardinska, napuljska, toskanska i t. d. Kardinalno griješe stoga svi, koji u državnom ujedinjavanju Nijemaca i Talijana gledaju narodno ujedinjavanje i otuda izvode krive zaključke.

Nijemci su glavni dio švajcarske nacije. Ta bezuvjetno postoji, jer većina Švajcara (i njemačkih) svijesno hoće svoju domovinu i za nju osjećaju. U ovom slučaju imamo primjer, gdje jednu naciju sastavljaju članovi više naroda. Ti narodi žive s onu stranu švajcarskih

granica i imaju svoje moćne, ugledne i napredne države. Na prvi mah izgleda neobično, da narodni osjećaj i narodna svijest nijesu Švajcare odvukle u njihovo narodno jato, u države njihovih naroda. Tumač je ovoj pojavi ipak lak i jednostavan: Švajcari su bili već gotova nacija u vrijeme, kada je u Evropi tek započelo doba narodnoga principa. A da je njegovo centrifugalno djelovanje ostalo do danas slabije od centripetalnoga djelovanja nacionalnoga principa, ima se pripisati činjenici, da ostali kolektivni principi, osobito vjerski i narodni, ne nastupaju kao suparnici nacionalnome. Postignuto je to federativnim državnim uređenjem, koje većinu javnih poslova, osobito pitanja duhovne kulture (jezika, školstva, prosvjete i sl.) prepušta lokalnoj, kantonalnoj kompetenciji. Državno uređenje udara tako brane nagonskoj prirodi udruženih naroda i onemogućava rastenje, širenje, jačanje i presizanje jednoga na štetu drugoga. Pa ipak ima danas već Švajcara, koji ćute u svojim dušama sukob narodnoga i nacionalnog osjećanja. Osobito će to biti među mlađim pokoljenjima. Ovom je sukobu dao lijepo izražaja njemački Švajcar, pjesnik Gottfried Keller, koji, boraveći u starodrevnom Bonnu na Rheini, izriče svoje zadovoljstvo, što nepoznat i nesmetan smije da bude i Švajcar (po naciji) i Nijemac (po narodnosti). On pjeva naime:

Wohl mir, dass ich dich endlich fand,
Du stiller Ort am alten Rhein,
Wo ungestört und ungekannt,
Ich S c h w e i z e r darf und D e u t s c h e r sein.

Ovakove pojave, koje u Švajcarskoj nijesu osamljene ni u znanstvenim polemikama, opravdavaju pitanje, ne će li ipak jednom snaga narodnoga principa nadjačati nacionalni.

Danas se u Evropi sigurno ne bi mogao ponoviti primjer Švajcarske, t. j. ne bi se mogli odvojiti od više naroda teritorijalno s njima vezani dijelovi i od tih dijelova obrazovati jedinstvenu naciju!

Na sjeveru su se Evrope također u prednarodno doba udružili u jednu državu ne dijelovi naroda, nego tri cijela naroda: Englezi, Škoti i Irci. Naciju su — britsku — obrazovali Englezi i Škoti. Ircima je to priječio — uz ostalo — najprije vjerski, a onda narodni princip. Iz novijega je vremena (1830.) državno ujedinjenje Flama i Valona. Proces stvaranja nacije (belgijske) prekinut je ratom, a poslije rata zapao je u krizu. Upravnim i drugim reformama suzbita su uglavnom presizanja Valona na štetu Flama, otupljene su oštrice sukoba interesa obaju naroda, i proces stvaranja nacije navraćen je opet u povoljniji tijek. Ovo uklapanje i izmirivanje djelovanja nacionalnoga i drugih kolektivnih

principa, prije svega narodnog, nailazi često na nesavladive zapreke, koje onemogućavaju stvaranje nacija složene etničke strukture. Te zapreke uglavnom izviru iz prirode narodnih bića: iz njihova nagona za održavanjem, za rastenjem i za slobodom, pa iz njihova egoizma. Ova priroda lako dovodi do sukoba narode, koji žive u jednoj državi i koji bi se imali sliti u jednu naciju, dotično ona dovodi u sukob narodni i državni princip. Kako su narodi produkti od Boga danih prirodnih zakona, a države tvorevine ljudi, koje moraju imati shvatljivi raison d'être, a taj je danas prije svega u službi narodnog principa, ovaj kao p r i m a r n i j i i j a č i redovno p o b j e đ u j e u o v a k o v o m s u k o b u. To potvrđuje i povijest, osobito najnovijega vremena.

Osim narodno čistih i narodno složenih država tipa Belgije, Velike Britanije ili bivše Čehoslovačke, ima u Evropi mnogo država, gdje jedan narod tvori apsolutnu ili barem relativnu većinu stanovništva. Taj je narod tvorac države, a ostalo stanovništvo pripada t. zv. narodnoj manjini ili narodnim manjinama. Ovakovih manjina ima u Evropi još uvijek oko 60 milijuna, i njihov sukob s državnim narodima danas je jedno od glavnih vrela političkim trzavicama u ovom dijelu svijeta. Na očigled tih prilika nameće se pitanje, mogu li se i te manjine s državnim narodima sliti u nacije? Odgovor nije tako jednostavan kao u prije pomenutim tipovima država, jer izgledi za stvaranje nacije zavise od mnogih činilaca: položaja narodnih manjina u državi; državnog uređenja; brojnog omjera narodnih manjina i državnog naroda; stepena njihove narodne svijesti; njihovoj ekonomskoj snazi i organizaciji; kompaktnosti ili rasijanosti narodnih manjina; području, koje nastavaju narodne manjine; imaju li te manjine s onu stranu državne granice svojih sunarodnjaka i koliko; imaju li svoje narodne države; kakove su one po političkoj i ekonomskoj snazi i t. d. U svakom pojedinom slučaju valjalo bi dakle uočiti sve relevantne momente i onda prosuditi stepen vjerojatnosti ulaženja narodnih manjina u jednu naciju s državnim narodom. Ipak se svi pojedinačni slučajevi dadu svesti na manji broj tipičnih slučajeva, poredanih u niz prema većoj ili manjoj vjerojatnosti stvaranja nacije. Kao krajnji član u tome nizu s najmanjom vjerojatnosti stoji država tipa stare Čehoslovačke (veliki broj manjina, njihovo kompaktno periferno stanovanje, veliki stepen narodne svijesti, dobra ekonomska i kulturna razvijenost, sunarodnjaci s onu stranu granice s jakim vlastitim državama). Tu je od prvog početka bilo sigurno, da se na pr. Nijemci nikada ne će s Česima i Slovacima sliti u jednu naciju. Odvajanje manjinskih područja moglo se očekivati od prvog časa života ove države. Na protivnoj strani ovoga niza, s najvećim izgledom na ulaženje manjine u naciju, bila bi država s malobrojnim, nekompaktnim manjinama, rasijanim

u moru glavnoga naroda, koje nemaju u susjedstvu vlastitih narodnih država, dotično, koje su od svojih naroda prostorno udaljene. Tip su ovakove države U. S. A. Tamo se sitni dijelovi mnogih naroda brzo slijevaju s Unio-američkom nacijom. Pri tome još dugo ostaju dijelovi svoga naroda.

prof. Stjepan Ratković

NJENA PISMA

Nemiran i zbunjen i načas bez daha,
čitam sitna slova, zbijena u retke.

Drage su mi ove male zagonetke
i nad njima strepim poput siromaha.

Njeno pismo na me vedar je trenutak
u tuzi, kad nemam baš ništa do hljeba.

Njeno pismo za me blizina je neka
i otvara moga srca skriven kutak.

Tajne njene duše! Čežnje njena bića!
O poleti njenih uzavrelih noći!

Tješite me, njena pisma, u samoći
i budite maštu za nova otkrića.

Jer vi ste klonuće djevojačke ruke
i skrivena suza zaljubljene zjene.

O, te ruke i te suze uznesene!
Digo bih nad njima cvjetne slavoluke.

Najmilija pisma, tiha ko cvijeće,
snivajte pod vrpcom u staru ormaru.

K vama pristupam u zanosu i žaru
i pun neke sreće, koja doći ne će.

Zvonko Kuhar

RACINE, PJESNIK TRAGEDIJE

I. NJEŽNI ILI TAMNI RACINE?

»Nous voici donc, hélas! à ce jour détestable«...
Thébaïde, I, 1

Racine, čiju 300-godišnjicu slave Francezi, makar da nije prodr'o u svjetsku književnost, spada među velike duhove čovječanstva. Njegovi zemljaci spremaju se da ga proslave u ovoj »R a c i n e-o v o j g o d i n i«. Da proslave svog Sofokla, svog pjesnika tragedije u dane, kad se i francesko i evropsko i svjetsko nebo bljeska i grmi od strijela, koje mogu i nas povući u tragediju. I kao dijelak kulturne Evrope i kao sudoživljači evropske oluje treba da se zabavimo malo Racine-om. U današnje vrijeme, kad treba da si dozivamo u pamet veliku istinu, središnju istinu evropske kulture i kršćanske civilizacije, kojoj prijeti opasnost da se potopi u uzburkanom oceanu nazora i nauka još od unatrag par stoljeća i najnovijeg poganstva raznih ideologija s desna i s lijeva. Svi smo jedna velika obitelj ljudska; i da je biju nevolje, boli, da je baštinica jada i suza, čak kletve i prokletstva, grijeha (kako uči kršćanstvo), to je danas za slijepce postalo možda malo jasnije. I baš to naše bijedno čovječanstvo je predmet Racine-ova kazališta; njegove tragedije su krikovi nesreće i grijeha čovječjega, vapaji iz bijede i tame, trzanje takmaca Božanskoga, Čovjeka-Prometeja, koji se uzalud upinje, da na ljestvama zloće, zločina i prkosa bogovima i pravdi juriša na Nebo: čeka ga tragedija. Velik je tu Racine; i ako njegovo kazalište ima neke nedostatke svog stoljeća (a koji se i ne odnose toliko na sliku naše bijede, koliko na tehniku, na prikazivanje na pozorišnim daskama) on je ipak nastavljač velikoga djela grčkih Dionizija, idejni potomak Eshila, Sofokla, Euripida i baštinik njihovih visokih zaleta u ljudsku Sudbinu. Katastrofa, krv, zločin — ta mučna hrana čovječanstva nije ni nama ušteđena, i ne bih znao, koliko nam pojedincu prija. Rousseau, idejni začetnik t. zv. Velike Revolucije, učio je, da je čovjek dobar, i vjerovao u čovjeka, posvema vjerovao; kršćanstvo manje vjeruje u čovjeka, jer uči, da je istočnim grijehom sklon zlu, ali ono tvrdi, da imade i lijek za zlu krv čovjekovu. Šta to koristi međutim, ako se zla krv kultivira i veliča kao postelja, leglo novog čovjeka, genija s onu stranu dobra i zla, Nadčovjeka, Novog Čovjeka, Svjesnog Proletera, Beskompromisnog Nacionalistu. Jedina luka Čovječanstva stoga je — etika. I čovjek ima da samo čini svoju dužnost, jer ostalo je sve stvar Providnosti. Danas više no igda, sred evropske oluje, sred svjetskog orkana zabluda i zloće treba da vjerujemo u Vrhovni Smisao povijesti

i života, i nikakva tragedija ne smije da u nama pomuti vjeru u Providnost. J o s e p h d e M a i s t r e, dubokoumni metafizičar krvi i rata, nije u tim pojavama gledao samo posljedice ljudskog nesporazuma; ne, ne, mnogo dublje tu treba zaći. Krvlju s e p l a ć a z l o, tragedijama grijeh, olujom onaj vjetar nepromišljenih ili ludih ili čak bogumrskih riječi, ideja, koje smo sijali, kao da se od vjetra ne žanje oluja, i kao da se na čičku beru smokve. Ko ne misli metafizički, ne misli realno. I nema diplomacije protiv ove metafizike Kazne. Njena je moć samo ograničena i unutar granica i zakona ove metafizike, nama sakrivene. Zadnju riječ nema ni dinamizam ni pacifizam, već Onaj, koji veli o sebi: »Moji puti nisu vaši puti, i moje misli nisu vaše misli.« Više ima tajna između neba i zemlje, nego to telale u svijet materijalističke trubente i pozitivističke harmonike. »J a s t v a r a m p l o d usnama: m i r onomu, ko je daleko i ko je blizu, veli Gospodin, i iscijelit ću ga. A b e z b o ž n i c i s u k a o m o r e u s k o l e b a n o, koje se ne može umiriti, i voda njegova izmeće nečistoću i blato. N e m a m i r a bezbožnicima, veli Gospod Bog« (Izaija).

Stari su Grci vjerovali u Usud. Mojra, nezavisna od ljudi i bogova, nad njima, određuje svemu tok i izlaz. Taj Usud, Sudbina dolazi do riječi i u grčkoj tragediji. Misao, da ne ravna slijepa Sudbina, već misaona, božanska Providnost tješi, ali tragedija ostaje, kao što i predslutnja i tjeskoba, a i sama sudbina, ono naime, što će se dogoditi, i mi ljudi svejedno moramo biti udešeni na melodiju boli, krvi, tragike... Ljudi govore: suđeno je, sve je suđeno. Oni misle: nismo se ni rodili, kad smo htjeli. Niko nas nije pitao, da odaberemo roditelje i slično. I često smo se našli usred događaja, za koje ne možemo reći (kao ni za sve ovo, što nas okružuje fizički i moralno) da je to naše djelo ili da smo to mi htjeli ili prouzrokovali, ili čak samo i znali za to. Odlučeno, određeno, »sudbinom« ili Providnošću, o meni to ne ovisi nikako. S v i t o z n a m o. I jer imamo svi osjećaj, da ima i Jače nad nama, da mi sve ne određujemo, ni čak unutar našeg života, kad i najviše mozgamo, brinemo se, slažemo, raspoređujemo i određujemo, zato jer nas nitko nije pitao, hoćemo li da pođemo u svjetski rat, niti će nas itko pitati, niti čak cijelo čovječanstvo ne će konačno odlučivati o budućem ratu i miru, jer dakle imamo uvijek osjećaj Jačega nad nama, to, eto, pjesnički i onaj Fatum (Usud) i Providnost ima nešto, što se srodno estetski doživljuje. Kao što sve vjere imaju zajedničko to, da se klanjaju Višemu Biću. Zato je Racine odmah u početku svog stvaranja odabrao za temu svoje prve tragedije sudbinom gonjenu rasu Lajovu, antikni predmet, koji ima da tragički uzbudi na samilost i strah dušu gledaoca svega tog zla: rodoskvrnuća, mržnje, borbe, ambicije, krvi... Racine-ova T h é b a ï d e obrađuje borbu sinova Edipa

i Jocaste, poroda rodoskvrna, koji će se otimati o vlast mržnjom, kojoj je izvor u nesrećnoj — sudbini, u zločinu roditelja. Mi sad možemo dakako filozofski razglabati, nije li ovdje po srijedi, što drugo nego sudbina, i što se »sudbini« podmeće, nazvati to sad krivnjom, sad baštinjenjem, sad bolešću, sad Voljom Božjom, svakako onim časom, kad se nešto surva na nas, to je »jače« od nas, hoću reći: mi to nismo željeli i htjeli, nesreća je, silna muka, koja ispunja strahom i samilošću i gledaoca, a može da istim osjećajima ispunja i samog stradaoca, te je prema tome nešto tragično, nešto o b j e k t i v n o, i l i o b j e k t i v n o i s u b j e k t i v n o t r a g i č n o. Sudba se dakle survala nad braću, mi ih pratimo osjećajima straha i samilosti, oni su objektivno tragični, ali majka njihova Jokasta kao i Antigona i Kreon jesu i subjektivno tragični. Majka vidi, da je ta tebanska vladarska katastrofa neizbježiva, ona će i sama u smrt pohitati. »Nadvisite, ako je moguće, zločine vaših otaca. Pokažite, ubijajući se međusobno, da ste braća. Najveći zločin rodio vas je na svijetlo dana, pa vam ga neka i otme jedan njemu ravan zločin«. (IV, 3) Katastrofa je silna. I Antigona se tu skonča, jer ne će da ide za Kreona, ujaka nesrećne svoje braće, i Hemon, sin Kreonov, koji ljubi Antigonu, i Kreon se na koncu skonča. Racine se, izdavajući poslije ovu tragediju, ispričavac, da »je bio vrlo mlad, kad ju je napisao«. Nije potrebno bilo, da se ispričava zbog ovako crne boje svoje slikarije, jer će on i kasnije slikati u tamnim i crnim tonovima, i tek tu i tamo će i svjetlija boja, koji tračak sunca ili duge trgnuti, prodrijeti te tmaste oblačine, pune električke napetosti, bljeska i gromova; to su platna gdje svjetlo munjevito prodire tamu kao kod Tiepola i Greca. »Katastrofa moga komada je možda malo odviše krvava, jer doista, nema tu gotovo ni jednog glumca, koji na koncu ne umire: ali to je Tebajida, to će reći, predmet n a j t r a g i č n i j i iz antiknog svijeta«. (Predgovor) Morao je još dodati, da se ispričava, jer govori Francezima, koji su narod »mjere« (mjera neka bude u svemu). Ali što se Racine-a tiče, da tih crnih tonova nema, doista »n j e ž n i R a c i n e« kako Francezi njega zovu) ne bi značio nigda to što znači: jer skladni zvuk jezika, fini osjećaji, logičko odvijanje i najcrnijih i najburnijih tema, sve su to odlike svoje vrsti, ali perspektivu dubine daje ne nježni, nego t a m n i Racine. Ništa se na slučaj ne zbiva, ni Racine nije na slučaj zgrabio za svoju prvu temu »n a j t r a g i č n i j i predmet antike«.

Tragika čini veličinu Racine-ove poezije. Jer odabire antikne predmete (ne uvijek), govori o usudu, o bogovima, ali pjesnik nije filozof, on nam t r a g i č n o d a j e n a p j e s n i č k i način. Već kod Sofokla međutim u antiki vidimo da kralj Kreon, kad mu propadaju zbog smrti Antigone, koju je on izazvao, sin i žena, i sam želi smrt i veli ovako:

»Oh, dođi, dođ',
Ukaži se sudbe mi najljepši
Ti čase, što svemu donosiš kraj.«

Kod toga ga z b o r sjeća, da je sve suđeno.

»Ne želi sada ništa! Što je s u đ e n o
Smrtnikom jada, to ih ne mine.«

Ali Sofoklo je u svom shvaćanju sudbine postao prema preteči si Eshilu već čovječniji; kod Sofokla imamo prema dosele ispravniju metafiziku i teologiju, te vidimo, da Kreon strada, jer se ogriješio o bogove, kad je Antigoni zabranio, da pokopa smrtne ostatke brata Polinika kao buntovnika. Tragediju Antigonu završuje zbor stoga ovako:

»Da, prvi je sreći čovječjoj teg,
Da razborit budeš: o b o g o v e s i
N e o g r j e š u j d u š e!«...

(Prijevod F. Milera)

Kako rekosmo, pjesnik daje tragično pjesnički, ali zato baš nemamo pravo, kako to čini Thierry-Maulnier (na što ćemo se još vratiti) govoriti o tome, da je Racine nastavljajući grčke Dionizijske predstave, te donoseći »izuzetne« oblike čovječanstva, ne konfekcijsku robu, »civilizovane instinkte«[1]) bio iznad našeg običnog buržujskog morala ili, ničeanski rečeno, iznad ropskog morala, koji luči dobro i zlo, te bi tako Racine, nastavljač Grka, došao u društvo modernih rušilaca morala. »Racine-ova je umjetnost iznimno tvrda, surova, jedinstvena u ono vrijeme svojim divljaštvom«, veli.[2]) Jest, ni ja ne držim da bi » n j e ž n i Racine«, neki Chopin tragedije, igda zaslužio veće pažnje, da on zapravo nije bio t a m n i Racine, tamni, ali ne »surovi«, s onu stranu ljudskih osjećaja dobra i zla. Ne stoji, da Racine ne pozna etike, premda je suvišno i govoriti o tome, da pjesnici nisu propovjednici ni profesori. Thierry Maulnier nalazi, da se R. »obraća na čovječanstvo, koje nalazi, da su strast, bol i smrt dosta lijepe i same po sebi, te im ne treba tražiti drugog opravdanja ili nezakonitog podređenja.«[3]) Zato da je Racine-ovo kazalište skroz pogansko, zemaljsko, gdje grijeh odnosi pobjedu, i svi »ti delegati patnje i smrti«, sav »taj tragički puk«[4]) samo srlja u destrukciju i autodestrukciju, odbija drugu sudbinu, jer su to očito »viši« oblici čovječanstva, za koje je »put spasenja zatvoren, i zašto put spasenja otvarati

[1]) Thierry Maulnier, Racine, Paris 1935, str. 27.
[2]) ibid. str. 185.
[3]) ibid. 13.
[4]) ibid. str. 113.

onima, koji ne žele biti otkupljeni?«[5] To shvaćanje nije ništa drugo međutim nego jedan svojevoljni »kontrapunkt« da se tako izrazim Racine-ovom djelu. Hoću reći, Thierry Maulnier jednom zvučnom, bujnom, šarolikom i zamamljivom, patetičnom retorikom kontrapunktira Racine-a, on izlažući Racine-a svoje ideje izlaže, džilita se, ne pogađa cilja, on temu Racine-ovu ne izlaže, on je svojom novo izrađenom, modernom ničeansko-stendhalovskom temom kontrapunktira. No o tom ćemo još poslije govoriti, da li se Racine tako može shvatiti. Ali svakako on nam je svima blizu. I da meni nije sada blizu, ne bih bio tako rado pošao o njemu pisati. Kad su nas sve (više manje), pa i mene, počele stizati strijele iz pakla, u kome živimo, dopali su mi u ruke stari grčki tragici. Istom sada kao da sam ih osjetio posvema u svoj njihovoj veličini i snazi! Nisu to više bile riječi, ne, to nisu riječi, to su krikovi naše duše, vječno isti, vapaji čovjeka i čovječanstva. Vječna poezija, što drugo da se tu kaže! »Les chants désesperés sont les chants les plus beaux« romantičarski rečeno. Iste te munje ljudskog očaja, te bljeskove našeg bolnog Udesa, koji trzaju sad jače sad slabije nebom čovjekova života, ne samo da ga rasvijetle nego da nas napune prepasti, to daje i Racine. Sad sve istom razumijeh. Ne znam ipak, za koga bi mogli biti utješni pogledi Thierry Maulniera; ja naprotiv vidim, da se čovječanstvo i danas buni protiv nepravde, nezaslužene boli i besmislena mučenja. Ja tako tragiku ne mogu ni zamisliti. I sva veličina tragedije iščezava s materijalističkim pogledima na svijet. Da li je dakle utješno, i je li ispravno reći, je li uopće moguće reći, da se Racine »dobro osjeća samo u svijetu, koji je dosta bolan, divlji i tvrd, da nesreća u njemu ne bude hir, bludnja ili kazna, nego da ona bude oblik ljudskog udesa, sam c i l j ž i v o t a.«[6]) To će biti među ostalim predmet našeg ispitivanja. Zaista bismo zapali u skrajnju tamu pesimizma, kad bismo morali ustvrditi, da nad svijetom ne sije Sunce Pravde, te ga ne grije, jer bi nam zaledila srce misao, da je sve besmisleno i nema Vrhovne Promisli. Za Thierry Maulniera »bogovi Racineovi samo dodaju okrutnosti svijeta, oni su gluhi za sve, što nije prokletstvo.«[7]) Tako bi dakle očaju samo dodavali... Za nas nije tako. Kao i kod Sofokla tragedija ima i kod Racine-a svoj dublji metafizički smisao.

[5]) ibid. 204.
[6]) ibid. 258., 259
[7]) ibid. 217.

II. PORT-ROYAL

Racine je proizašao iz janzenističke sredine. Genij je dakako genij, i kao takav ne da se »protumačiti« nekom sredinom, jer je dar Božji. Ali sredina upliva na svakoga, u većoj ili manjoj mjeri. Na Racine-a, na njegov život i na njegovo djelo, janzenizam je imao mnogo utjecaja. Kod kolijevke njegove stajahu janzenistički prvaci, kad se skloniše 1638. za svog progona u njegovih bližnjih rođaka, Vitartovih, Lancelot, Le Maître te u njih nađoše zaštite. Kao siroče bez roditelja odgajala je pjesnika baka, sestra gđe Vitart, čija kćerka je bila opatica u Port-Royalu. Ta tetka, majka Agneza, uvijek se i poslije za nj brine t. j. za njegov spas, jer su pjesnici, koji pišu »komedije« (t. j. dramatska djela) ljudi, koji su đavlu zapisali dušu po računu ove prestroge kršćanske sekte, koja se je u krilu katolicizma XVII. stoljeća dugo koprcala ne htijući priznati, da uči nauku nepriznatu od univerzalne Crkve. Odgojen je Racine u školama Port-Royala. Tu je naučio odlično grčki, koji je bio inače skoro nepoznat, ali u školama janzenista bio je glavni predmet kroz par godina. Važno je to; Racine je mnogo čitao grčki, tako tragedije Euripidove. Poslije je prevodio Platona, bilješke pravio o Eshilu, Sofoklu, Euripidu, komentirao Odiseju, Pindara... Janzenistička škola bila je škola, u kojoj je mogao naučiti i logičku i moralnu analizu. Ti moralisti bili su zabavljeni slabostima ljudskog srca, posljedicama istočnoga grijeha; od njih je mogao naučiti ispitivati nutrinju čovječju. Oni su imali o čovjeku poslije grijeha mnogo pesimističnije poglede nego ostala Crkva, i to tako p e s i m i s t i č n e, te su na koncu zbog svojih teza bili izlučeni iz katol. Crkve. Što se tiče pjesnika Racine-a, može se utvrditi, da je njemu takovo gledanje moglo otvoriti oči za slabosti čovječje, ali samo djelo pjesnički dakako nigdje ne nosi tragova kakove posebne nauke, jer on stvara samo kao pjesnik. Ipak gleda na čovjeka na dosta, na vrlo pesimističke naočale. Svoj mladi život sprovodi on poslije nauka veselo, s glumcima, prijatelj je La Fontaine-u. Šalju ga na jug, u Uzès k ujaku svećeniku, ne bi li se odlučio u svećenike i došao do prebende. No on dopisuje odanle s abbé le Vasseur-om, jednim od onih galantnih abbé-a, više o ljubavi i ljepoticama negoli o sv. Tomi. Dolazi u Pariz, od 1664.—1677. djeluje kao čovjek kazališta, a onda — se povlači. Razne su uzroke navodili za tu činjenicu. Sigurno je, da je jedan vrlo važni uzrok njegov janzenistički odgoj.

Janzenisti su prijekim okom gledali, što se on dao u pisce kazališne. Treba znati, da su u XVII. stolj. svećenici gledali na kazalište s nepovjerenjem i osuđivali glumce kao nemoralno društvo. U prosuđivanju su bili i vrlo nepravedni, te je danas za nas upravo neshvatljivo, kako je

Bossuet mogao zvati Molièrove stvari nećudorednima i obasuti ih strašnim epitetima. Nicole, jedan od najglasovitijih janzenista, napisa tada ove riječi: »Kazališni pjesnik je j a v n i t r o v a č, ne tijela, već duše vjernika, zato se može smatrati krivcem bezbrojnih duhovnih ubivstava (homicides spirituels).« Ali je ipak istina i to, da je pjesnik Des Marets prvi napao janzeniste. Janzenisti su uzdišući govorili tada o svom negdanjem pitomcu Racine-u. On je pak malo mario za njihovu teologiju. Gotovo da nije postao zastupnik isusovaca, janzenističkih protivnika i neke vrsti Anti-Pascal. Jer on se je svojim finim stilom stao rugati janzenističkim ozbiljnim, ali učenim i baroknim doktorskim »pisanijima«. »Ne može sav svijet pisati protiv jezuita, može se k slavi doći i drugim putem,«[8]) dobacuje on njima. »Mogli ste upotrebiti blaže izraze od onih »javni trovači«, »strašni ljudi u kršć. sredini. Što mislite, da Vam se vjeruje?... Već 10 godina dnevno govorite, da se onih 5 propozicija[9]) ne nalazi u Janzeniju, pak Vam se ipak ne vjeruje.«[10]) Vrlo oštro eto odgovara on Nicole-u, autoru pisma H é r é s i e s i m a g i n a i r e s. Dakle hereza janzenistička nije za Racine-a »imaginarna«. Racine im dobacuje, da oni nemaju što da prigovaraju isusovcima, jer i oni, janzenisti, tretiraju ljude prema tome, da li ih hvale ili ne, te bi se mogle tu nadovezati »iste refleksije, koje ste vi toliko puta činili o jezuitima«. Da im se naruga, iznosi još konkretni primjer, kako je majka Angelika postupala s nekim kapucinima putnicima, kojima je odredila da se dade fini kruh i odlično vino, ali čim je čula, da je jedan od njih protivnik janzenista, dala im je donijeti prosti kruh i jabukovaču. Janzenistički pisci bi, veli dalje, htjeli biti ravni Pascalu. Ali one lakoće (»enjouement«)

---

[9]) J a n z e n i z a m je nazvan po Janzenu, biskupu u Ypernu, koji je ostavio iza smrti djelo o milosti »Augustin«, koje naučava jedan strašni pesimizam o čovječjoj prirodi. Po istočnom grijehu je čovjek, naučava Janzen, tako neslobodan, te je pod n e o d o l j i v i m uplivom konkupiscencije (požude), težnje na zlo, griješne slasti, tako dugo dok ga ne svlada težnja k dobru, slast kreposti, koju daje »milost« Božja. Dakle čovjek n i j e slobodan, da čini dobro, nego samo jača slast pobjeđuje. Katolička nauka naprotiv uči, da svaki čovjek prima »dovoljnu milost«, da može sagriješiti i n e sagriješiti, prihvatiti tu milost ili odbiti. Janzenizam uči, da te milosti nema, a pravoj, djelotvornoj se ne može oprijeti. Janzenisti su bili rigoristi i protivnici česte pričesti.

I katolici mogu imati o čovjeku poslije grijeha v i š e i l i m a n j e pesimističko gledište, ali čovjek ostaje slobodan. Neki misle, da su darovi prirodni u »paloj» prirodi »umanjeni«, narav je vrlo pokvarena, ali treba se čuvati, da se tu ne prijeđe granica zbog opasnih konzekvencija. Ovo je važno znati, da se poslije vidi, zašto su janzenisti bili zadovoljni s Racine-ovom Fedrom, koja je crna slika čovječje slábosti, te su kazali, da je Fedra kršćanka, kojoj je uzmanjkala — milost. Tako su se približili Racine-u.

[10]) G r a n d s E c r i v a i n s, Racine, 2. izd. 1912., str. 285., sv. 4.

nemaju. Eto, u Franceza se radi o tom, kako vidimo, ko zna lijepo pisati. »Zabarikadirajte se opet, veli im stoga, za ozbiljan ton. Ispunite Vaše listove dugim i učenim periodama... Sipajte često grdnje... Vi ste pozvani na taj stil.[11]) Eto, znade se Racine i rugati, vidi on i komično i tragično; i oboje je blizu, kako dokazuje i njegova komedija »Plaideurs«, koja se odnosi na mladenačke doživljaje, kad je tražio da se domogne kakve crkvene prebende i vidio svu komiku sudbene procedure. To je crna slika ljudske sudbenosti, »komedija jednog tragika.«[12]) »Malo bi trebalo, da Dandin iz Plaideurs-a postane tragičan: namjesto procesa s psom, trebao je samo suditi u stvari, u kojoj se radi o časti i životu ljudi.«[13]) Život nas uči, da se čuvamo i budala i zločinaca, i ne znam, koga da se više čuvamo. Plaideurs su pisani 1668. Dugo je već od one polemike; vrijeme prolazi, Racine radi revno, godinu za godinom, skoro uvijek iznosi neko novo djelo, dok se napokon ne zaustavi u stvaranju s Fedrom. Ali tada smo već u god. 1677. Tu je Racine na kraju svoga stvaranja, i sad će se on izmiriti s Port-Royalom. On je već za one polemike predbacivao janzenistima s pravom, da Crkva nije protiv poezije. Dobio je za odgovor, da samo kazalište truje. »Ali se vidi, da ste Vi pjesnik kazališta.«[14]) I jer je Racine bio okružen janzenističkom sredinom, on se odmah povukao iz te polemike. Ipak je do Fedre radio na kazališnim djelima. Sada se dakle povukao, i zašto, zašto baš sada?

On se oženio, posve se predao mirnom, buržujskom životu. Njegova korespondencija otsele odaje zaplašenoga kršćanina, koji se brine samo za spas duše svoje brojne obitelji, od koje su 3 kćerke otišle u opatice. Racine je bio razdražljiva, nervozna priroda, pa su ga pomalo borbe, napose neuspjeh Fedre raskuražile. Neki misle, da se već od nekog vremena otuđivao svijetu i kazalištu. Došlo je razočaranje s glumicom Champmeslée. Zato se oženio, čak je isprva htio u kartuzijance. Mi danas ne znamo, dokle je išao R. u svojim ljubavima. »Dokle je išao, ne znamo. Niko nije znao bolje sačuvati svoju tajnu od njega... Ali ne valja... zamijeniti riječ »slatki« sa riječi »strašni« Racine. Ne radi se ni o tigru, ni o janjetu, ni o zločincu ni o nevinome.« Tako sudi o njegovu životu kroz onih deset godina (1667.—1677.), u kojima je bio u naponu svoga stvaranja, o njegovim ljubavima s glumicama Du Parc i Champmeslée Gonzague Truc.[15]) Ali mi nismo naumili ispitivati, koliko je život Racine-ov u vezi s njegovim stvaranjem. Thierry Maulnier tu vezu niječe,

---

[11]) ibid. str. 295. sv. IV.
[12]) Dubech: Histoire gén. ill. du théâtre, III str. 204.
[13]) ibid. 214.
[14]) Grands Ecrivains, str. 297., sv. IV.
[15]) G. Truc: Le Cas Racine, Garnier 1921, str. 41.

za njega je Racine uvijek onaj isti zaplašeni janzenistički buržuj, koji piše na pr. sinu Jeanu-Baptisteu, neka uvijek misli na svoju dušu da je spase, te on, negdanji čovjek kazališta, veli: »Znate, što sam Vam rekao o operama i komedijama...«[16]) Boli ga, kad govori o zadnjim časovima svoje negdanje ljubovce Champmeslée, ona »tvrdoglavost, kojom ova nesretna sirota odbija, da se odreče komedije«[17]) i veseli ga, da se konačno ipak odrekla.[18]) Ali sad je Racine kraljevski historiograf; on se bavi vojničkim operacijama Luja XIV., koga prati na osvajanjima, bavi se osvojenim trofejama, trupama, vojvodama... Povijest Port-Royala, koju piše, odiše simpatijama za janzenizam. Posve običan buržuj, veli Thierry Maulnier. Djelo književno je za njega van toga okvira. Niti onim ljubavima s glumicama ne daje važnosti. No bili ti doživljaji kakove mu drago prirode, geniju dostaje, da i malo zagleda u čovjeka, u sebe i u drugoga, pa da otkrije jedan univerzum, kako ga je Racine otkrio u svojim tragedijama. Racine se očito plašio čovjeka, pa u tom se može reći, da se podudara njegov život i njegovo stvaranje. On već u mladenačkim onim vedrim pismima s Juga piše, kako su »tamo sve strasti nesrazmjerne (démesurées)«,[19]) kako »ljudi tog kraja tjeraju sve strasti do krajnosti (au dernier excès«.[20]) To se tiče jednog lijepog, mladog, strastveno zaljubljenog čovjeka; »u ovoj zemlji, veli, nema osrednjih ljubavi«,[21]) jedne djevojke, koja se u svojoj egzaltaciji za osvetu ocu otrovala arsenikom. Život dakle kao i lektira grčkih tragika, iskustvo srca kao i nauka janzenistička, sve je upućivalo Racine-a na jedno tamno pesimističko gledanje čovjeka. Stvaranje dakako ostaje stvaranje i konačno je tajna. Je li stoga istina, što piše Truc: »Može se dakle reći sa gđom Sevigné, da je Racine pisao svoje tragedije za Champmeslé i jer je bio zaljubljen?«[22]) Bit će to preusko rečeno; nije Racine najveći, jer ljubi, nego više zato, jer vidi tragično. Nije li on čak precrno gledao, i zato se tako plaho povukao i javio se poslije sporadično samo pobožnim djelima za djevojački zavod Saint-Cyr: Esterom i Atalijom, na izričitu molbu gđe Maintenon?! Dok je prije od god. 1664. gotovo svake godine iznio po jedno kazališno djelo sve do Fedre, kad se povukao.

(Svršit će se)

Dr. Dragutin Čepulić

---

[16]) Grands Ecrivains, sv. VII., str. 151.
[17]) ibid. str. 255.
[18]) ibid. str. 276.
[19]) Grands Ecriv., VI. str. 480.
[20]) ibid. str. 485.
[21]) ibid. 480.
[22]) G. Truc: op. cit. str. 85.

SUEZKI KANAL

U zadnje doba izgleda kao da bi se pitanje Suezkoga kanala moglo izvrći u jedan međunarodni sukob, kojega se posljedice nikako ne mogu predvidjeti. Da naši čitatelji budu donekle upućeni u to pitanje, ovdje donosimo nekoliko povijesnih podataka o tom kanalu, koji ostaje za sva vremena divan spomenik čovječjega uma, najdivnije djelo te vrste u XIX. stoljeću.

Historija toga kanala siže mnogo dalje od historije bilo kojega modernoga naroda Evrope! Egipatski vladari bili su odlučili čak trinaest stotina godina pr. Kr. da se izgradi kanal, koji će spojiti vodu »svetoga oplođujućega« Nila s Crvenim morem. Nije se onda naglašavalo da bi po Nilu bilo spojeno Crveno sa Sredozemnim morem, jer Egipćani nisu u davno doba gojili simpatije za Sredozemno more, u kojem »sveti oplođujući« Nil nalazi svoju grobnicu! Trebalo je stoga da proteče prilično vremena, pa da se Egipćani sprijatelje s narodima na obalama Sredozemnoga mora, i da oni to more zavole: interes je naime i u davno doba, kao i danas, odlučivao u pitanju međunarodnih odnošaja, pa se i danas ljuto varaju svi oni koji nastoje protumačiti i osvijetliti te odnošaje nekakvim o s j e ć a j i m a, a nipošto i n t e r e s i m a dotičnih naroda.

Prvi egipatski kralj, koji se bio svojski zauzeo da ostvari taj kanal, bio je Ramses II., ali je naišao na tolike poteškoće, da se morao okaniti te osnove, ne samo on, već i njegovi nasljednici za čitavih 700 godina. A nije ni čudo, jer je trebalo izdubsti kanal gotovo u samom pustinjskom pijesku, trebalo ga je zaštititi protiv zasipanja pustinjskih vjetrova, a što je bilo najvažnije i najteže, trebalo je odoljeti i poplavama Nila, te omogućiti da i u doba poplave kanal bude uporabljiv!

Da sve to izvede, da ostvari dakle osnovu Ramsesa II., odvažio se je istom poduzetni kralj Neko II. (oko god. 600 pr. Kr.). Ipak je i on naišao na velike poteškoće, jer se veli da je pri tom poslu izgubio 120.000 ljudi, pa je njegovo djelo dovršio istom kralj Darije Histaspes, kad je Egipat izgubio svoju slobodu i dospio pod perzijskoga kralja. Taj kanal nije bio izveden na prevlaci, koja dijeli Sredozemno od Crvenoga mora, već se izvijao od grada Bubastisa u Egiptu prema istoku do Krokodilskoga jezera, a odanle prema jugu do Crvenoga mora. Nesretne političke prilike prouzrokovale su da je taj kanal bio zanemaren, te djelomice i zasut, pa ga je istom oko polovice trećega stoljeća pr. Kr. dao konačno urediti kralj Ptolomej II. Sad je istom bila osigurana veza između Crvenoga mora i Nila, odnosno između Crvenoga i Sredozemnoga mora. Širina mu je bila tolika, da su mogle uporedno ploviti po njem dvije trijere* opruženih vesala. Po tom je kanalu umaklo Kleopatrino brodovlje poslije poraza kod Akcija.

---

* Trijera = brod na tri reda vesala.

Kad je Egipat dospio pod Rimljane, već su prvi carevi zanemarili uzdržavanje kanala, koji se je opet zasuo. Istom kad su došli na čelo carstva Trajan, pa Hadrijan, oni su ga dali pročistiti, pa je veza Sredozemnog s Crvenim morem bila uspostavljena. I tako je ostalo sve do dolaska Arapa u Egipat. Nasljednici kalifa Omara, jer nisu shvaćali važnost kanala za promet i kulturu, sasvim su ga zanemarili, pa ga je s vremenom zasuo pustinjski pijesak, a učinile su svoje i Nilove naplave, tako da mu se je konačno i trag zameo.

Poslije toga, u čitavom Srednjem vijeku nije nitko više ni pomišljao, da bi se taj kanal obnovio. Istom, kad su Portugalci sretno oplovili Rt Dobre Nade, i po tom našli morski put u Istočnu Indiju, te kad su tom morskom, vrlo jeftinom svezom ugrozili Veneciji opstanak, jer su mogli indijsku robu dobavljati za neizmjerno nižu cijenu od one, što je ta roba stajala Mlečane — dokle bi je oni iz Indije karavanama dopremili u luke Sredozemnoga i Crnoga mora, gdje su je krcali na svoje brodove, — u Veneciji su se silno zabrinuli i stali proučavati, kako bi se što uspješnije oprli portugalskoj utakmici. Nisu Mlečani mogli ni pomišljati, da pošalju i oni svoje brodove kroz Gibraltarska Vrata u ocean, pa da oplove Afriku. Plovidba od Jadrana do Atlantika značila je, u najboljem slučaju 2 do 3 tjedna gubitka vremena; a moglo se je izgubiti i mnogo više, ako je brod primoran da pred Gibraltarom čeka dok atlantsku, gornju struju, zamijeni sredozemačka, dočim je položaj Portugalske isključivao upliv tih struja. Povrh svega pak Venecija nije ni imala toliko pomoraca vještih oceanskoj plovidbi na početku četrnaestoga vijeka, a ni velikih jedrenjaka prikladnih za tu plovidbu, jer mletačke galije, na vesla, nisu za tu svrhu dolazile u obzir.

U toj nevolji mletački je senat prihvatio osnovu, koja bi bila za više stoljeća osigurala Veneciji monopol indijske trgovine na evrposkim tržištima da mu je Portugalci ne pomrsiše. A ta osnova spada svakako u predhistoriju Suezkoga kanala. Sami mletački historičari priznaju da su Portugalci za dukat dobivali u Indiji robu, koju su Mlečani na obalama Levanta morali plaćati po 60 do 100 dukata, obzirom na mnogobrojne carine i oružanu pratnju karavana po dalekom putu od Indije do evropskih mora. Stoga je Venecija sad bacila oko na Egipat i ugovorila savez s tada vladajućim egipatskim kraljem, koji dopusti Mlečanima, da na obali Crvenoga mora sagrade trgovačko brodovlje, kojemu će pristanište ili baza biti u Suezu, kuda će prevažati i skladištiti robu iz Indije. Iz Sueza bi se ta roba karavanama prenašala na obalu Sredozemnoga mora, gdje bi se krcala u mletačke brodove. Tako bi prijevoz od Indije, morskim

putem, bio daleko brži, nego li je bio onaj Portugalaca oko Rta Dobre Nade, a trošak bi se obalio na polovicu.

Da ostvare tu osnovu, trebali su Mlečani najprije sagraditi u Suezu brodovlje, a građevno drvo dopremiti iz svojih posjeda. Eto tako su se na prevlaci Suezkoj nagomilala golema brda drvlja, pa su tada sasvim opustjele i šume Dalmacije i njezinih otoka. Ali kad su Portugalci pronikli tu osnovu, opremili su oko Rta Dobre Nade nekoliko ratnih brodova, koji su oplovili Afriku i doprli do Sueza, porazili egipatsko brodovlje i zapalili sav naslagani građevni materijal, pa se je mletačka osnova izjalovila.

Kad je krajem XVIII. stoljeća Napoleon pošao da zauzme Egipat, da kao gospodar Crvenoga mora osujeti Englezima indijsku trgovinu, imao je na umu još smjeliju osnovu, da dade naime prokopati Suezku prevlaku i tako spojiti Crveno sa Sredozemnim morem. Prekratki njegov boravak u onom kraju, a i nepovoljno mnijenje njegovih stručnjaka, koji su izjavili da se razina onih dvaju mora ne slaže, osujetiše ostvaranje te doista velike i smjele osnove. Naprotiv, godine 1835., Englezi osnovaše redovite parobrodarske pruge između Sueza i Indije s opskrbnom postajom u Adenu, i tako ostvariše nekadašnju osnovu Venecije.

Prvu osnovu za izgrađenje današnjega Suezkoga kanala izradio je austrijski inžinir, po narodnosti Talijan, Negrelli. Ali on nije naišao na potporu svoje države, jer se Austrija nije ni znala ni mogla zagrijati za takvo poduzeće, dok Italija, kao kraljevstvo, nije tada jošte ni postojala. Negrelli-evu je osnovu stoga preuzeo Francuz Lesseps, kojemu je uspjelo, da za njezinu izvedbu složi akcijonarsko društvo »Compagnie universelle du canal maritime de Suez«, pa se je s prokapanjem počelo 25. travnja 1859., a otvorenje kanala je slijedilo 10 godina kasnije, na 16. studenoga 1869., u nazočnosti vladara svih pomorskih država. Kanalom je prva zaplovila yachta carice Eugenije, žene tada još moćnoga Napoleona III. Po ugovoru sklopljenom između Egipta i spomenutog društva, ovo je postalo vlasnikom kanala za 99 godina, kada to vlasništvo prelazi automatski na egipatsku državu. Duljina kanala, od Port-Saida na Sredozemnom do Port-Teufika na Crvenom moru, iznosi 162 km.

Kako je uvodno spomenuto, pitanje Suezkoga kanala moglo bi dovesti do velikih međunarodnih komplikacija. O tom su pitanju pisale novine glavnih pomorskih država, koje su interesirane u prometu tim kanalom, napose talijanske i francuske. Pitanje je potakla talijanska štampa, a rasprava se pomalo izvrgla u polemiku, iz koje se razabire kod stanovite štampe često površnost i slabo poznavanje historije.

Suezki kanal se nalazi isključivo na egipatskom zemljištu. Ali kad je god. 1922. Velika Britanija priznala nezavisnost Egipta, pošto ga je

držala skoro 30 godina zaposjednuta, a 8 godina pod svojim protektoratom, ona je to priznanje nezavisnosti vezala uz nekoje uvjete, a jedan se od tih uvjeta odnosi na sami kanal, koji se smatra najosjetljivijom točkom obrane britanskoga carstva. To se je najbolje vidjelo u velikom svjetskom ratu. Da su se Nijemci dosjetili, i odmah u početku potopili u kanalu nekoliko svojih većih trgovačkih brodova bili bi onemogućiti promet i saobraćaj tim kanalom i zadali za dulje vremena jaki udarac Englezima i Francuzima, koji ne bi mogli dobavljati ni ljudski ni kakav drugi materijal iz svojih istočnih posjeda. Uz to na kanalu je trebalo odbiti i tursku vojsku, koju su, slabo opremljenu, bili prekasno poslali iz Carigrada. Upravo stoga su Englezi god. 1936. i 1938. posebnim nagodbama zaštitili svoje interese glede gradnje kasarni na području kanala. Tako se kanal danas nalazi pod suverenitetom egipatskim, koji dopušta i neko britsko uplitanje za osobitu žaštitu britskih interesa, ali s njim neograničeno raspolaže spomenuta Kompanija.

Što se juridičke situacije tiče, ta je jasna. Plovidba je kanalom juridički uređena fermanima negdašnjega podkralja od god. 1854. i 1856., koje je fermane Visoka Porta potvrdila god. 1866. Ali sve su te odredbe bile proglašene prije negoli je slijedilo otvorenje kanala, 16. XI. 1869.

Vođeni su dugi pregovori glede juridičkog uređenja kanala, pa je konačno proglašena 29. listopada 1888. carigradska konvencija, kojom se je utvrdilo, da je plovidba kanalom slobodna u svako doba, mirno i ratno. Ta se je konvencija opslužila u svim međunarodnim sukobima, što su slijedili do velikoga svjetskoga rata, kad se je Kompanija ipak stavila u službu zapadnih saveznika protiv centralnih vlasti i Turske. — Kad je izbio sukob između Italije i Abesinije, i kad su se redom proglasivale sankcije protiv Italije, počeli su nekoji protivnici Italije raspravljati, ne bi li se moglo zapriječiti talijanskom brodovlju prolaz Suezkim kanalom, ali se nitko nije usudio da takova šta i zaključi, pa je ostala u punoj snazi konvencija od godine 1888. Na tu se konvenciju pozivaju i sporazumi talijansko-britanski od 16. travnja 1938., i tako ta konvencija, dokle se bude poštivala, bit će uvijek juridičkom zaštitom svjetskomu prometu na onom moru.

Kako je u Suezkom kanalu danas u velike zainteresirana Italija, to ona i zahtijeva, da se revidira statut Kompanije u dva pogleda:

a) da se ustanovi na kanalu potpuno međunarodna uprava, koju ne će monopolizirati samo dvije države, kao što to izgleda danas; i

b) da se ustanove takve tarife za robu i ljude, koje će olakotiti promet kanalom i ne će teško opterećivati nikoga.

Upravno vijeće, koje danas odlučuje o svemu na kanalu sastoji se od 32 člana: 10 Engleza, 2 Egipćana, 1 Holandez i 19 Francuza. U prvom

početku to se je vijeće sastojalo od 21 člana Francuza i 3 Engleza. God. 1883. broj članova Engleza bio je povišen na 10. God. 1884. i Holandija je dobila 1 člana, budući da je pod Holandskom zastavom prolazio toliki broj brodova, da je ta zastava bila na trećem mjestu. God 1899. dobila je i Njemačka jedno mjesto u tom vijeću, ali ga je izgubila 1914. godine. God. 1937. poslije pregovora između Egipta i Kompanije, Francuzi su ustupili dva mjesta Egiptu. Francuzi sa svojih 19 članova mogu sami odlučivati o sudbini Kompanije!

To je onaj veliki razlog zašto Italija danas traži reviziju statuta Kompanije, koja treba da dobije međunarodnu upravu, a sve da se provede u sporazumu s egipatskom vladom. Pogotovu kad se uvaži, da je još godine 1874. lord Derby zagovarao da se kanal preda jednoj međunarodnoj upravi. Time se ne bi diralo u prava posjednika kompanijinih dionica.

Francuzi vele da bi to bilo protuzakonito i nemoralno. Oni vele da je kanal izgrađen umom, radom i glavnicom francuskom, pa da se ne smije danas oduzeti probitke jednomu poduzeću, koje se je izložilo golemom riziku. Na to odgovaraju Talijani, da je Suezki kanal bio zamišljen kao međunarodno djelo evropskoga genija još prije negoli se je osnovala današnja Kompanija; dapače idejni je nacrt dao baš jedan Talijan (Negrelli), dočim su za materijalnu izvedbu kanala doprinijeli svojim radom baš Talijani i Egipćani mnogo više od Francuza. Dapače je i uložena glavnica egipatska bila u prvom početku veća od francuske. Naravski, ne može se ne priznati odvažnost svima onima koji su prvi potpisali dionice, ali sami posjed dionica ne može vrijediti kao razlog, da se izvlači korist golema i do krajnosti pretjerana. Egipatski podkralj Said pokazao se u tom obziru najodvažniji, jer povrh 64.000 dionica, što je odmah potpisao, Lesseps mu ih je bio naprtio još 177.642 komada, jer je neophodni uvjet glasio, da Kompanija ne može da počme djelovati prije nego li budu potpisane s v e dionice. Ove je dionice od Saida prekupila Velika Britanija, pa je uslijed toga god. 1875. dobila u upravnom vijeću t r i predstavnika, dočim ih je Francuska imala 21!

Od god. 1870. do 1912. porasla je vrijednost dionica kanala za 2.300%. Nije ni čudo, jer u samoj godini 1895. primici Kompanije dosegli su 80,702.787 Frs. a izdaci tek 25,635.307 Frs., tako da je čisti dobitak predstavljao ništa manje od 55,067.480 Frs.

God. 1924. svaka dionica (od 500 Frs.) bila je prepolovljena u dvije, svaka po 250 Frs. Ali i ta polovica prvobitne dionice vrijedila je god. 1933. petnaest hiljada franaka, a četiri godine kasnije, dakle 1937., 25 hiljada, a to znači da je bila stoput veća realna od nominalne vrijednosti!

Od godine 1870. do 1932. Kompanija je imala čistu dobit od kakvih tri i po milijarde franaka, a od tih dvije i po milijarde primili su dioničari! Same godine 1933. dobitak je Kompanije nadmašio pola milijarde, od čega su dioničari dobili ništa manje od 370 milijuna, tako da je na svaku dionicu nominalne vrijednosti 250 Frs. otpalo 525 Frs. dividende. Slijedećih se je pak godina dividenda samo penjala, dok nije god. 1937. dosegla 820 Frs. Talijani tvrde, da se takva situacija ne smije održati, pogotovo se ne smije održati još 30 godina, jer će Kompanija prestati istom god. 1968., kad kanal postane vlasništvom Egipta.

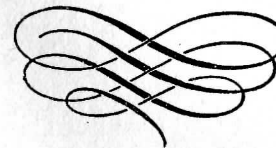
Na prigovor, da su tarife bile snižavane, Talijani odgovaraju, da goleme dividende dokazuju da se mogu još znatno sniziti, da promet ne bude toliko opterećen.

Netko je predlagao, da bi se Kompanija trebala obvezati, da će sniziti tarife svaki put kad dividenda jedne godine dosegne stanovitu svotu. Dioničarima je doduše desetak puta povraćena uplaćena svota za izgradnju kanala, pa neka oni i nadalje vuku primjerenu korist, ali neka odlučuju o tarifama predstavnici svih pomorskih naroda, koji uplaćenim pristojbama pune blagajne Kompanije. Prekomjerno plaćanje pristojba ne osniva se na nikakvom pravu, pa kao u svemu treba da je i u ovom pitanju mjerodavna latinska riječ: E s t m o d u s i n r e b u s!

Kad se je ostvarilo osmo čudovište svijeta, svečano otvorenje Suezkoga Kanala na 16. studenoga 1869., Ante Starčević je zabilježio u »Hervatskoj«, uz tu vijest, ove riječi: »I hrvatske su se zastave veselo vijale na rodoljubivih hrvatskih brodovih tom sjajnom prigodom«.

Tu vijest treba shvatiti tako, da su se na svim brodovima svijeta taj dan vijale zastave u slavu velikoga, dotle ne viđenoga događaja, pa su uz veliku galu hrvatski trgovački brodovi razvili na svojim jarbolima hrvatske trobojnice. Ali nije isključeno, da je u Port-Saidu prisustvovao i koji hrvatski brod, koji nije došao navlaš iz Evrope u Port-Said, već je doplovio iz Aleksandrije egipatske, gdje je redovito bivalo hrvatskih trgovačkih brodova, koji su istočnu robu vozili u razne evropske luke, pa se je našlo rodoljubnih hrvatskih kapetana, koji su htjeli da se kod slave najveće kulturne stečevine XIX. vijeka afirmira pred licem svijeta i hrvatski narod, jedan od najstarijih kršćanskih pomorskih naroda.

Bare Poparić

UKRAJINA

Časovito aktualiziranje ukrajinskog pitanja, pa njegovo skidanje s dnevnog reda evropske politike, kako se to naizmjence desilo nekoliko puta u posljednjih dvadeset i nekoliko godina nije ništa drugo nego politička igra trojice partnera Njemačke, Poljske i Rusije.

Nema sumnje, da će rješenjem toga pitanja nastati zamašne perturbacije u odnosima snaga srednje i istočne Evrope. Netko će se svakako osjetiti prikraćenim, možda i u svojim vrlo važnim interesima (Rusija ili Poljska), a s druge će se strane njegovim rješenjem koristiti možda i još koji partner osim Ukrajinaca (eventualno Njemačka), no kod određivanja principijelnog stajališta ne može ni jedan od tih momenata imati presudne uloge. Svaki kulturni narod ima prirodno pravo da živi i da samostalno odlučuje o vlastitoj sudbini na svom životnom prostoru, pa mu se to pravo ne da zanijekati ni onda, kad se radi i o »životnim« »interesima« drugih. Spomenuto prirodno pravo je summum ius, a ako bilo koji narod smatra, da mu je životni interes da vlada nad drugim narodom, mora barem priznati, da za to ne može naći opravdanja na području etike i prava, nego na onome sile.

Kod Ukrajinaca nalazimo sve atribute, koji neki narod čine narodom, u prvom redu svijest o vlastitoj samostalnosti. U koliko ta svijest nije kod jednog dijela naroda dovoljno razvijena, pitanje je samo vremena i kulturnog razvoja, da se to zbude, a međutim ne dolazi uopće u obzir mogućnost, da bi se ovdje razvila neka druga nacionalna svijest, osim ukrajinske. Uz ovaj subjektivni momenat, koji je jedan od najvažnijih, razvijeni su i objektivni atributi, kao zasebni kulturni razvoj, zasebno ime i jezik pa nastojanje, da se stvori zasebna država, kad god se za to dala u historiji mogućnost.

Budući da je kod nas poznata povijest Ukrajinaca u velikoruskoj interpretaciji, nije na odmet da se ona skicira u ukrajinskom duhu.

Osnivanje države među istočnim Slavenima poteklo je od normanskih Varangijaca, koji su se nazivali i Rusima. Oni su početkom X. stoljeća osnovali Kijevsku državu. Kijev je na antropogeografijski važnoj granici šumskog i stepskog područja. U stepi se država dosta brzo širila ne nailazeći nikakovih prirodnih prepreka, dok je širenje prema sjeveroistoku u šumskom području išlo nešto sporije. — Među slavenskom masom nije se mogao trajno održati tanki gospodujući sloj Normana. Oni su se rasno i jezično izgubili među svojim podanicima, a uspjeli su im nametnuti jedino svoje ime i državnu organizaciju.

U drugoj polovici XI. stoljeća, iza kneza Jaroslava, država se raspala na niz udjelnih kneževina, nad kojima je kijevski veliki knez

imao vrlo malo vlasti. Ovako podijeljena pala je Kijevska država pod udarom Tatara (1240.), pod čijom je vlašću ostao znatan dio Ukrajine kroz nekoliko stoljeća. Političko se težište Ukrajinaca prenijelo tada na zapad. Tu je nastala Galičko-volinjska država, a jedan od njezinih vladara Danilo primio je od pape (1253.) kraljevsku krunu pristavši ujedno na uniju s Rimom. No sredinom XIV. stoljeća postala je ova država žrtvom svojih susjeda. Najprije je Poljska anektirala Galiciju, a nekoliko decenija iza toga zavladala je Litva Volinjem i Kijevom. U Litvi je ukrajinski narod imao radi brojčane snage zamašnu ulogu u državnoj upravi, pa se neko vrijeme činilo, da će Ukrajinci postepeno apsorbirati gospodujući litavski elemenat. No kad je Litva stupila s Poljskom u personalnu uniju (1386.), potpala je i pod njezin kulturni utjecaj. Nakon gotovo dva stoljeća (1569.) pretvorena je unija u realnu, pa su tom prilikom dospjele ukrajinske zemlje neposredno pod poljsku upravu. No polonizacija nije u istočnoj Ukrajini nikada toliko uznapredovala kao u Galiciji, koja je bila mnogo dulje vremena pod neposrednom poljskom vlašću, a niti je poljska državna vlast bila u jugoistočnom pograničnom području osobito jaka.

U stoljetnim borbama s Tatarima i Turcima stvorila se oko srednjeg i donjeg Dnjepra osebujna vojničko-politička formacija ukrajinskih kozaka. Odupirajući se također prevlasti Poljske postali su kozaci nosiocima ukrajinske državne misli. Vrhunac otpora predstavlja ustanak hetmana Bogdana Hmeljnickog (1648.), koji je odcijepio Ukrajinu od Poljske i proglasio je samostalnom državom. Nakon šest godina borbe s Poljacima potražio je Bogdan Hmeljnicki oslonac kod ruskog cara Alekseja. Po Perejaslavskom ugovoru (1654.) primio je car štitništvo nad Ukrajinom, ostavljajući joj atribute suvereniteta: državnog glavara — slobodno izabranog hetmana, vlastitu vojsku i državnu upravu. No Rusi su doskora počeli sužavati samostalnost Ukrajine. Najteže je bilo razočaranje, kad je car već nakon desetak godina mirom u Andrušovu (1667.) odstupio Poljskoj zapadnu polovicu Ukrajine s desne strane Dnjepra (izuzevši Kijev). Nezadovoljni vladom ruskih careva traže ukrajinski hetmani potporu kod Šveđana, Turaka, pa i kod Poljaka. No porazom švedskog kralja Karla XII. i hetmana Mazepe kod Poltave (1709.) sve su se nade u vanjsku pomoć izjalovile, i otpor je Ukrajinaca faktički bio skršen. Petar je Veliki ostavio doduše Ukrajincima neku ograničenu autonomiju, no ta se održava samo nekoliko decenija. Za Katarine II. Rusi su osvojili centar ukrajinske slobode zaporošku Sič, kozaštvo je u Ukrajini bilo ukinuto, a seljaci su postali kmetovima. Tako je Ukrajina bila pacificirana i potpuno utjelovljena Rusiji. Diobom

Poljske pao je pod rusku vlast u isto vrijeme i zapadni dio Ukrajine (osim Galicije i Bukovine).

Ukrajinci su u svakoj prilici prosvjedovali protiv nasilne centralizacije i tražili da se uspostave stara prava pozivajući se na činjenicu, da »Ukrajina nije bila osvojena silom oružja, nego je dobrovoljno primila štitništvo moskovskog cara na osnovu dogovora« (kako se veli u predstavci, koju su ukrajinski delegati podnijeli god. 1767. carici Katarini II.). No svaki je ovakav zahtjev bio žigosan kao separatizam i ugrožavanje jedinstva ruskog naroda i države.

U takovim prilikama koncentrirala se djelatnost ukrajinskih patriota na kulturnom polju, dok i ta nije bilo onemogućena ukazom god. 1863., koji je bio uperen protiv upotrebe ukrajinskog jezika. Mjere su još pooštrene god. 1876., kad je bilo zabranjeno tiskanje knjiga na ukrajinskom jeziku izuzevši historijske izvore i beletristička djela, posljednja ruskim pravopisom i uz prethodnu cenzuru. Tim je bilo načelno onemogućeno izdavanje novina i znanstvenih djela. Izrijekom je bilo zabranjeno držanje kazališnih predstava i predavanja na ukrajinskom jeziku. Uvoz ukrajinskih knjiga iz inozemstva bio je dozvoljen uz odobrenje vlasti. Smatralo se da i sam ukrajinski književni rad ugrožava makar neizravno jedinstvo Rusije.

Tako se u drugoj polovici prošlog stoljeća prenosi težište kulturne i političke djelatnosti u Galiciju, gdje je bilo više političke slobode. Galicija postaje ukrajinskim Pijemontom, dok je u granicama Rusije bio moguć samo podzemni rad. Cio niz političkih i kulturnih radnika bio je suđen na tamnicu ili na prognanstvo u Sibiriju, dok su se drugi spasavali bijegom u inozemstvo. Najveći ukrajinski književnik Taras Ševčenko bio je suđen, da kao običan vojnik služi deset godina u Centralnoj Aziji i pri tom mu je bilo izričito zabranjeno svako pisanje. — Tek iza poraza u rusko-japanskom ratu i revolucije g. 1905. popustio je nešto politički pritisak, pa je zabrana upotrebe ukrajinskog jezika bila povučena.

Slom carstva u veljači 1917. dao je priliku Ukrajincima, da istaknu svoje političke zahtjeve, pa je vlast preuzeo revolucionarni parlamenat — Ukrajinska centralna Rada. Kad su u Rusiji zavladali boljševici, proglašuje se 22. siječnja 1918. potpuno suverenost i nezavisnost Ukrajinske Narodne Republike. No našavši se iza svršetka svjetskog rata između dva protivnika, carističkog generala Denjikina i crvene vojske, bila je Ukrajina krajem 1920. okupirana od boljševika. — U Lvivu je nakon sloma Austro-Ugarske bila proglašena Zapadna Ukrajinska Republika, ali ni ta se nije dugo držala, jer je doskora bila anektirana Poljskoj.

Prvotno su se kao Rusija smatrale Kijevska, Černigovska i Perejaslavska oblast. To je bila prava Rusija (Rus') još u XII. i XIII. stoljeću, i

ako je širenjem vlasti Rurikovića počelo već u X. i XI. stoljeću rusko ime prodirati prema sjeveru. Ovdje se nakon pada Kijeva stvorio (pored Galičko-volinjske države) drugi centar političkog života među istočnim Slavenima, naročito otkad se i kijevski metropolit preselio najprije u Vladimir Suzdaljski, a onda u Moskvu (1326.). U to je doba i moskovski knez Ivan Kalita uzeo kijevski naslov »velikog kneza sve Rusije«. Budući da je baš u to doba počela propadati Galičko-volinjska država, politička je baština Kijeva prešla posve na Moskvu.

Nazivi Mala i Velika Rusija potječu iz bizantske crkvene terminologije. Bizantinci su kijevsku metropoliju nazvali Malom (t. j. glavnom, matičnom) Rusijom, a moskovsku metropoliju Velikom (t. j. novom) Rusijom. To je primljeno i kao politički termin, pa se već god. 1335. galički knez Juraj II. Boleslav naziva »knezom sve Male Rusije«.

Vrlo se rano javlja i naziv Ukrajina kao istovjetan onome Rusije (u prvotnom značenju). Počevši od god. 1187., kad je prvi spomen imena zabilježen u Ipatjevskom ljetopisu, javlja se ono često u izvorima XII. i XIII. stoljeću, a da se i ne spominju oni kasnijih stoljeća. Stare narodne pjesme upotrebljavaju gotovo isključivo ukrajinsko ime. I stranci se služe tim nazivom, pa se na geografskim kartama XVI. i XVII. stoljeća navodi Ucraina, a sjeveroistočno od nje Moscovia. I ruski carevi upotrebljavaju u XVII. i XVIII. stoljeću iza perejaslavske unije pored naziva Male Rusije također ime Ukrajine. U doba, kad se javlja moderni nacionalizam afirmirala se u tom imenu individualnost ukrajinskog naroda pred težnjama službene ruske politike, koja mu je priznavala tek položaj jednog ruskog plemena. Stoga je god. 1863. bilo s ukrajinskim jezikom proskribirano i ukrajinsko ime.

Malorusko ime nije nikad u narodu uhvatilo dubljeg korijena, iako je bilo propagirano sa službene strane. Stariji jezični oblik »Rusini« sačuvao se kao narodna oznaka jedino u istočnoj Galiciji, Bukovini i Volinju. I ako je u prvim dvjema zemljama služio kao službena oznaka (njemački Ruthenen) sve do pada Austro-Ugarske, dobilo je i ovdje u zadnjim decenijima ukrajinsko ime odlučnu prevagu.

U polemikama između zastupnika općeruske i ukrajinske ideje kušali su jedni drugima poreći pravo na ime. Ukrajinci su predbacivali Velikorusima, da su nepravom prisvojili njihovo rusko ime, no takova je objekcija bez važnosti, jer su ga i Ukrajinci primili od Normana. Rusi su opet tvrdili, da Ukrajina ne znači drugo nego pogranična zemlja (kao kod nas Vojna Krajina), te da su tom imenu dali nacionalno-političko obilježje Poljaci odnosno Austrija. No kao što je irelevantno pitanje podrijetla nekog nacionalnog imena, tako je i s njegovom etimologijom, pa su Ukrajinci s pravom mogli dati prednost drugom narodnom ne

manje starom imenu nakon što je rusko ime za njih izgubilo funkciju diferenciranja prema ostalim istočnim Slavenima. Da je ukrajinsko ime zaista oličenje nacionalne samobitnosti, pokazuje i činjenica, da je zapostavljeno od onih država, koje su vladale ili vladaju nad Ukrajincima. U Rusiji je bilo favorizirano ime malorusko, u poljskim se statistikama nailaze Malorusi, Rusi, Olišćuki pored Ukrajinaca, a u Češko-Slovačkoj je do nedavno bio u upotrebi naziv Podkarpatska Rusija, a tek preuređenjem države uvedeno je bilo ime Karpatska Ukrajina.

Već je Miklošić tvrdio, da je ukrajinski zaseban jezik, a ne tek narječje nekog općeruskog jezika. To je priznala i carska ruska akademija u Petrogradu, kad se radilo o tome (god. 1906.), da se opet dozvoli upotreba ukrajinskog jezika: »Povijesni život tih narodnosti (velikoruske i maloruske) nije im stvorio općeg jezika, on je naprotiv pojačao one dijalektičke osobitosti, s kojima nastupaju pređi Malorusa s jedne strane, a Velikorusa s druge u početku naše historije« (cit. po A. Čigirinu). Priznajući znatne razlike između oba jezika ne treba ipak primiti ekstremna mišljenja kao što je ono, koje ističe P. Camena d'Almeida u svojoj geografijskoj monografiji o Rusiji, kad veli, da je ukrajinski jezik od ruskog gotovo toliko različit kao i poljski. Kao što su radi političkih konsekvencija dokazivali Rusi postojanje općeruskog jezika, kojega je ukrajinski samo narječje, tako je zbog istih razloga bilo i kod Poljaka pokušaja, da se ukrajinski proglasi narječjem poljskog jezika.

Premda nije bitno za činjenicu, da su Ukrajinci zaseban narod, može se spomenuti, da su se oni formirali od drugih rasnih komponenta nego Rusi. Kod Ukrajinaca pretežu elementi alpinske, dinarske odnosno mediteranske rase, pa su brahikefalniji, tamnije kompleksije i višeg rasta od Rusa. Fizički i etnički (a i jezično) stoje oni bliže Hrvatima i Srbima nego Rusi. Kod Rusa ima više nordijskih i istočnobaltičkih elemenata kao i uralsko-finskih oznaka.

Homogeni ukrajinski teritorij obuhvaća 760.000 km², pa je prema tome daleko veći i od Njemačke i od Francuske. Taj čini u najvećem dijelu geografijsku cjelinu, od koje je Karpatskim gorjem odvojena Karpatska Ukrajina, a zasebnim se značajkama ističe i Kubansko-maničko područje na podnožju Kavkaza. Ukupni broj Ukrajinaca na svijetu iznosi 43 milijuna, a od tog živi na spomenutom homogenom teritoriju 34 milijuna. Dakako da u graničnim predjelima žive izmiješani s pripadnicima drugih naroda. Najvažnije ovakovo mješovito područje jesu jugoistočna vojvodstva današnje Poljske, gdje postoje brojčano jaki jezični otoci unutar ukrajinske mase (oko Lviva i Ternopila). U granicama SSSR nastavaju Ukrajinci ne samo sovjetsku Ukrajinu, nego i njezina pogranična područja pa teritorij između donjeg Dona i Kavkaza. Oni su se kolo-

nizirali i duž sibirske željeznice sve do Vladivostoka, te ih u Ruskoj Aziji imade 2,3 milijuna. U Americi ih ima oko jedan milijun.

Ukrajinci su u glavnom seljački narod, pa im je socijalna nadgradnja slabo razvijena. Na hogomenom etničkom području čine Ukrajinci samo 38.8% od cjelokupnog gradskog stanovništva. Od većih gradova imadu apsolutnu većinu jedino u Poltavi, dok u Kijevu, Harkivu i Dnjepropetrovsku čine samo relativnu većinu. Na istoku imadu relativnu, a gdjegdje i apsolutnu većinu gradskog stanovništva Rusi (Odesa, Taganrig, Staline, Mikolaiv), a na zapadu Poljaci (Lviv, Peremišlj), dok su Židovi brojno zastupani u svim gradovima (21,6% svega gradskog stanovništva).

U prošlosti su Ukrajinci bili pod pretežnim utjecajem istočne kulture, no bilo je i izrazitih zapadnjačkih utjecaja. Upravo oni Ukrajinci, kod kojih su posljednji utjecaji bili najjači, jesu danas kulturno najrazvijeniji i nacionalno najsvijesniji. To su grkokatolički Ukrajinci u istočnoj Galiciji. Imponira njihova prosvjetna i zadružna organizacija, pa zamašna književna, znanstvena i publicistička djelatnost, a sve pod vrlo nepovoljnim političkim prilikama.

HOMOGENI UKRAJINSKI TERITORIJ

	Površina	Ukupno stanovništvo	Ukrajinci	Rusi	Židovi	Poljaci
	1000 km²	u milijunima				
u SSSR	595	39.1	29.9	5.0	1.9	0.6
od tog Sovjet. Ukrajina	(452)	(29.0)	(23.2)	(2.7)	(1.6)	(0.5)
u Poljskoj	132	9.2	6.1	—	1.1	1.8
u Rumunjskoj	18	1.2	0.8	0.1	0.1	—
u b. Čehoslovačkoj	15	0,7	0,5	—	0,1	—
ukupno	760	50.2	37.3	5.1	3.2	2.4

Glavni dio Ukrajine je izvanredno plodna stepa pokrita crnom zemljom, pa je taj kraj bio prije svjetskog rata nazivan žitnicom Evrope. U normalnim prilikama daje ona ogromne količine raznovrsnih žitarica, naročito pšenice i raži, šećerne repe i krumpira pa lana i konoplje. Stočarstvo imade prema ratarstvu podređenu ulogu, danas pogotovo, kad je broj stoke još uvijek manji od onog prije revolucije. Što dalje prema istoku imade sve manje šuma i to radi presuhe klime. Od ukrajinskog područja u Poljskoj pokrito je šumom 24.8%, dok taj postotak iznosi u sovjetskoj Ukrajini samo 7.3%. Veliko je bogatstvo ruda. Donjecki bazen (Donbas) daje tri četvrtine ukupne proizvodnje ugljena, a vrlo je dobra kakvoća (antracit i kameni ugljen, god. 1932.: 45 mil. t.). U istom se području kopa i željezna rudača, no najvažniji su ležaji kod Krivog Riga,

koji daje 70% cjelokupne ruske proizvodnje željeza (god. 1932.: 10 mil. t.). Rudnici mangana kod Nikopilja idu među najveće u Evropi. Rudna se sol dobiva kod Bahmuta (Artemivske) pa u limanima crnomorske obale (jedna trećina ruske proizvodnje soli), a velikih nalaza soli imade na ukrajinskom etničkom području s jedne i druge strane Karpata. Na ukrajinskom se teritoriju nalazi i veći dio galicijskih izvora petroleja (u okružju Drohobičkom i Stanislavivskom). Prirodno je bogatstvo veliko, pa nije čudo, da se prije svjetskog rata ruski izvoz osnivao u glavnom na proizvodima Ukrajine.

Od industrije su jače razvijene u sovjetskoj Ukrajini samo neke grane. Od 300 ruskih tvornica šećera prije svjetskog rata bilo je dvije trećine u Ukrajini. Metalurgijska se industrija razvila u većem opsegu iza revolucije. Velike talionice željeza nalaze se u Dnjepropetrovskom i tu se izrađuju gospodarski strojevi i željeznički vagoni. Harkiv je centar industrije traktora, automobila i lokomotiva. Manje je razvijena kemijska industrija te razne vrste poljoprivredne industrije. Za daljnju industrijalizaciju Ukrajine imade veliko značenje Dnjeprostroj, koji daje velike količine hidroelektrične snage, a pored toga je omogućio neprekinutu plovidbu na Dnjepru. U ukrajinskom dijelu Poljske razvijena je industrija u mnogo skromnijim dimenzijama. Ovdje valja istaći rafinerije nafte i mlinarstvo.

Koliko se može predvidjeti, tri su mogućnosti za rješenje ukrajinskog pitanja. Stvaranje potpuno samostalne države jest konačni cilj većine Ukrajinaca, koji politički misle. No takav bi pokušaj naišao na složan otpor Rusije i Poljske, pa bi se vlastitim ukrajinskim snagama u današnjim prilikama jedva mogla takova država ostvariti. Poznati interes Njemačke mogao bi ipak ovu misao znatno približiti ostvarenju.

U izgledu su i druga dva rješenja i to poljsko-ukrajinska ili rusko-ukrajinska federacija (ne samo formalno kako je danas u SSSR) uz istodobno okupljanje homogenog ukrajinskog područja u jednu političku cjelinu. I za jedan i drugi slučaj mogle bi se naći analogije u historiji ovih triju naroda. Poljsko-ukrajinskom federacijom stvorila bi se državna zajednica, koja brojčano ne bi bitno zaostajala za zapadnim i sjeveroistočnim susjedom. Unutar te državne zajednice bili bi Poljaci i Ukrajinci po svom broju u ravnoteži, što bi bila jedna od garancija, da će se ugovoreno stanje održati. Pilsudski je također snovao o Velikoj Ukrajini u vezi s Poljskom, ali tako da bi ova imala nad Ukrajinom protektorat.

Rusko-ukrajinska federacija (uz ostale članove federacije) bila bi lakše ostvarljiva, jer je najveći dio Ukrajine u sklopu Rusije, a pored toga je federativno uređenje načelno već priznato, pa bi se s normalizacijom političkih prilika u Rusiji moglo dalje izgraditi.

L'Ukraine a toujours aspiré à être libre, napisao je već Voltaire (u historiji Karla XII.), a tim je možda najbolje karakterizirao vjekovne težnje Ukrajinaca.

B i l j e š k a. Između nekoliko djela i studija, na osnovu kojih je izrađen ovaj članak, valja istaći ovdje dvije reprezentativne ukrajinske publikacije: 1. V. Kubijovič, Atlas Ukraini i sumežnih kraiv, Lviv 1937., 2. I. Rakovskij, Ukrainska zagaljna enciklopedija, I.-III., Lviv.

Dr. Zvonimir Dugački

ODJEK GOSTIONICE

Tko će unijeti sunca i vedrine
u tu kuću mraka, gdje se dnevno gine?

Tu prolaze čežnje uz suzu, što vrca,
tu uz pjesmu kliču otrovana srca.

Tu se vedri snovi za uvijek ruše
i uz vino plaču prevarene duše.

Noć je. Tko da mi je skrati dugu, dugu?
Razbit ću sve čaše, kad ne mogu tugu.

I tražit ću ljubav, tražiti ću sreću,
ali tebe nikad zaboravit ne ću.

Razigran sam. Tonem. Klone glava vruća.
O, tko mi odjednom vrati sva čeznuća?

Tko će da me popne na zelenu granu?
Tko će da me gane u novome danu?

Jecam... dok nad gradom drhti mjesečina.
O, kada bih umro uz zvuk violina!

I kada bih nesto ispod nebosklona!
Tužno. Lupa čaša. I daleka zvona.

Zvonko Kuhar

FRANCUSKA, KAKVU NE POZNAJEMO

(Uz bretonski autonomistički pokret)

Prošle su noći nepoznati počinitelji podmetnuli pakleni stroj u prefekutri u Quimperu. Eksplozija je učinila znatnu štetu. Djelo se pripisuje bretonskim autonomistima.

Bretonski autonomisti u akciji. Dinamitom oštećen Briandov spomenik.

Bretonski autonomisti izvršiše....

(Novinske vijesti)

Još mi je u živom sjećanju potresna scena iz Loti-evih »Islandskih ribara«,« gdje stara Yvonne hita u Paimpol na poziv pomorskog komesarijata, da joj tamo saopće žalosnu vijest o smrti njezinog unuka Sylvestra, koji je umro na dalekim obalama Kine. Činovnik u komesarijatu preda starici neke stvarčice, koje su stigle, a zatim joj suhoparno saopći, da joj je unuk poginuo. Očito ne razumjevši, što joj govori, iako je slutila najgore, gledala je tupo u njega. Videći, da ga ne razumije, ponovi joj na bretonskom:

— Marw éo! Marw éo! — Iz komentara razabrah tada, da to na francuskom znači »Il est mort«. Tada po prvi put saznadoh, da ima nešto u jednom dijelu Francuske što nije francusko, čak što je vrlo različito od ovoga. Mogao sam doduše misliti, da se radi samo o jednom narječju francuskog jezika, ali kasnije, godinama čitajući vijesti, slične onima gore navedenim, što su ih novine registrirale, razabrao sam, da je nešto drugo na stvari.

Svratimo na čas pogled na jedan problem evropskog zapada, sličan u svojoj biti onom Katalonaca i Baska. Jedan mali dio Evrope, rinut u more, sa slavnom i bujnom prošlošću i danas daje oduška svome nezadovoljstvu. Protivi se neuvidjavnosti i tvrdokornosti onih, koji drugima postadoše veliki dobročinitelji u obliku oslobodilaca i spasitelja... Stradanje i patnje jednog malog naroda, nastanjenog u onom dijelu Galije, što se nekoć zvaše Armorica, a danas Bretagne, slično je bolnim i tugaljivim nordijskim baladama, njihovi jadi i nevolje postaju razumljivi svima onima, koji slično proživiše. Ogorčena borba sa elementima prirode i ljudstva, koje ih nije htjelo razumjeti, nije oslabila njihove nade i otpornost. Naprotiv, poslije Svjetskog rata ojačala je borba za autonomiju Bretagne, njihovi zahtjevi jasno formulirani u Deklaraciji kongresa autonomista u Châteaulin-u godine 1928. ističu, da oni hoće federaciju u francuskom okviru i ništa više.

Bretonci nisu neprijatelji Francuza, kao što ni jednog drugog naroda. Oni samo konstatiraju nezakonitost vlasti francuske države nad njihovom zemljom, koja im je nametnuta 1790. godine, bez pristanka naroda, a pogazivši ugovor od 1532. godine. Bretonci se bore protiv francuskog centralizma, jer ih on tlači, oni su se borili protiv njezinog imperijalizma, koji ih je izlagao ratovima za interese, koji nisu bili njihovi. Oni se dižu protiv ravnodušnosti Francuza na njihove potrebe u ekonomskom životu, na nerazumijevanje njihovih kulturnih potreba i zahtjeva, a najglavnije, protiv zabrane upotrebe bretonskog jezika. Bretonci naglašuju, da Francuska nije nastanjena od jednog naroda, nego da je država, koja sadrži izvjestan broj narodnosti. Bretonci ne prihvaćaju, da se njihovim zahtjevima suprotstavlja s francuske strane mistička dogma o »jednoj i nedjeljivoj naciji«, koja je danas napuštena od svih prosvjećenih naroda na zemlji.

Incidenti i polemike u vezi s kongresom godine 1928. mnoge opomenuše, da unatoč službenih tvrdnja francuske vlade postoji medju Bretoncima snažan pokret za automoniju. U polemikama se posvuda sa službene strane isticalo, da se radi o pokretu bez korjena u narodu, pokretu, koji je mnogo pod utjecajem dogadjaja u Elzasu, a možda čak i potaknut od elzaških agitatora. Medjutim autonomistički pokret Bretonaca vuče svoj korjen iz daleke prošlosti.

KROZ BRETONSKU POVIJEST...

Dugo se naučavalo, da Bretonci vuku porijeklo od galskih plemena, koji se skloniše u Armoricu. Oduprijevši se četama Cezara, izbjegoše općoj romanizaciji. Bretonski bi jezik prema tome bio uzorak jezika, koji se nekoć govorio u Galiji, a Bretonci bi tako bili dvaput Francuzi, jer su autentični potomci velikih ratnika plave kose, plavih očiju, koje službena mitologija označuje kao daleke predke zajednici ljudi, koji stanovahu izmedju Atlantika, Rajne i Alpa.

Medjutim porijeklo Bretonaca treba tražiti na drugoj strani. Poznato je naime, da je onaj krajnji sjeverozapadni dio Galije pokoren na kopnu od Crassa, a na moru od Decima Bruta. Armoricu bijače zadesila sudbina ostale Galije. Historijska je kolijevka Bretonaca današnja Engleska ili bolje Britski otok (Ile de Bretagne), gdje je medju ostalim narodima živio jedan, govoreći jezik sličan onom kontinentalnih Kelta, ali se fizički po stasu mnogo manjem, crvenkastoj kosi, okruglom licu, razlikovao od njih. Ovaj narod, Bretonci, gonjen od ostailh prema zapadu, nastanio se u glavnom u Wallesu i Cornwallu, gdje još i danas žive njihovi potomci. Odavde su pojedine grupe emigrirale na susjednu obalu

Armorice, koja je i klimatski i svojim pejsažom bila slična njihovoj domovini. Izmedju IV. i VII. stoljeća učestaše ove seobe, mnoge se grupe doseliše, donijevši sa sobom svoj jezik i običaje. Odatle i sličnost jezika koji se govori u današnjoj Bretagni, Wallesu i Cornwallu. Ovdje otpoče novi život, različit od onog u susjednim pokrajinama; razlike na početku povećaše se još tokom povijesti.

Borba s Francuzima je rano otpočela. Već u VIII. stoljeću uspije Karlu Velikom nametnuti im suzerenstvo (nadlensko gospodstvo). Ali ne prođe ni punih 50 godina, a Bretonci pod Nominoé-om suzbiše vojsku Karla Ćelavog (845.), goneći je sve do zidina Chartresa. Prisiliše franačkog kralja, da svečano prizna njihovu nezavisnost. Ova će potrajati još šest stoljeća. Ove godine nezavisnosti, sve tamo do 15. stoljeća jesu godine velikog prosperiteta. Bretonci su se razvijali i obogatili, bretonski su poglavice priveli zemlju velikom napredku. Ropstvo je bilo ukinuto, općine su imale široku samoupravu. Škole bijahu brojne, a tiskare rade već od godine 1483.! U sukobima Francuza i Engleza, bili su čas na jednoj, čas na drugoj strani. Unutrašnje trzavice, uslijed bolesti bretonskog suverena Franje II., dadoše pobudu Karlu VIII., da udari vojskom na Bretagnu i da je pokori. Franjo II. prepusti svoj prijesto malodobnoj kćeri Ani Bretonskoj, koju njezini staratelji, u cilju da zemlji pribave moćnog saveznika, vjere s Maksimilijanom Austrijskim. Međutim Karlo VIII. ponovno navali na Bretagnu, a Ana, da bi zemlji prištedila grozote rata, pristane da razvrgne ženidbu s Maksimilijanom, i da se uda za kralja Francuske (1491.). Međutim odmah nakon smrti Karla, Ana se vrati u Bretagnu, otstrani francuske čete, objavi nove zakona, uzme vrhovnu upravu u svoje ruke. Imala je potporu svih Bretonaca. Louis XII. uoči, da će Bretagna izmaći Francuskoj i ponudi Ani francuski prijesto, otjeravši svoju ženu Ivanu od Valois. Ana se i po drugi put žrtvuje, ali postavi svoje uvjete, prema kojima osigura Bretoncima nezavisnost tako, da francuski kralj nije mogao postati njihov suveren. Tek smrt Anina izmijeni stanje. Njezina kći Klaudija, odgojena francuski, prenese svoja prava na Bretagnu na svoga muža Franju I., što je bilo u opreci s ugovorima njezine majke. Time je zapravo politika Ane Bretonske bila uništena. Bretonski staleži, okupljeni godine 1532. u Vannes-u, dadoše pravnu formu odnosa dviju zemalja: Bretagne i Francuske. Nezavisnost je pripala prošlosti, ostala je autonomija, a u zemlji je najvišu vlast imao Sabor u Rennes-u. Ovaj je bio vrhovni organ za zakone, bez njega se nije mogao ni jedan porez nametnuti zemlji. Bretonci nisu bili dužni vršiti nikakvu vojnu službu izvan svojih ranijih granica. Napokon, staleži ostadoše legalna reprezentacija zemlje, te su sami mogli donijeti izmjene u bretonskom ustavu.

Ovo novo stanje u Bretagni pogoršalo je znatno njezino materijalno bogatstvo. Bretanci su radi francuskih interesa morali otkazati mnoge trgovačke ugovore, a Engleska je od tada njihove trgovačke brodove smatrala francuskim. Zajednički život Bretagne s Francuskom učinio je, da je državni budget od 400.000 livri u jednoj godini, skočio na 839.000.

Od godine 1578. morala je Bretagna na svakih 20 stanovnika uzdržavati jednog činovnika. Blago, nagomilano u Bretagni dugim i napornim radom, pomalo je oticalo u Francusku. Zahtjevi Francuske postajahu sve veći, a Bretonci nastojahu bunama dokončati iscrpljivanje zemlje. Bretagna se baci u prve pokrete Revolucije, nadajući se, da će preko nje doći do priznanja svojih prava.

OD REVOLUCIJE DO DANAS...

U noći od 4. kolovoza 1789. zastupnici se odrekoše svojih prava, tako i autonomije. Jedna delegacija bretonskog sabora pohita da protestira kod Assemblé Nationale, ali ih riječi Mirabeau-ove: »Jeste li vi Bretonci? Francuzi zapovijedaju!« — bolno poučiše, šta će biti sudbina Bretagne. Izgledalo je, da je ona nestala i utopila se u unitarističkom režimu, koji je uvela Revolucija. Godine 1790. podijele Bretagnu na pet departmana, htijući ovom diobom uništiti svaki trag prijašnjih tradicionalnih podjela. Tada postadoše Bretonci po prvi put »Francuzi poput ostalih«.

Međutim bretonski partikularizam nije nestao. Kult prošlosti, literatura i lingvistika, poslužiše, da ne iščezne sve iz uspomene naroda. Napisana je gramatika, rječnik i razni prevodi na bretonski, izdane su zbirke narodnih pjesama. Mnoge knjige ugledaše svijet, javnost se poče opširno baviti bretonskim problemom. Među knjigama, koje se bave pitanjima Bretagne ističu se na prvom mjestu putopisi i historijske bilješke.[1] Osim izdavanja knjiga, osnovana su razna društva poput »Association Bretonne«[2], koje su okupljala naučenjake sa zadaćom, da skupljaju dokumente prošlosti, i da se brinu za njihovo čuvanje.

---

[1] Tako u knjici Pitre-Chevalier-a »Stara i moderna Bretagna« (izašla 1844.) nalazimo i ovakove rečenice: »Odupirući se iz svojih sila Francuskoj kroz jedanaest stoljeća, Bretagna joj je ustupala svoju krv i svoje zlato, svoje proizvode i svoju djecu... Kad bismo imali čast, da nas slušaju naše zakonodavne skupštine, mi bismo rekli: Francuska je, posinivši Bretagnu, preuzela obveze, koje nije izvršila... Francuska je vidjela, kako nestaju bretonske utvrde i luke, gradovi i sela, a da im nije pritekla u pomoć; pustila je Bretagnu, golu i izgladnjelu, na njenom krevetu od stijenja i vrijesa... neka Francuska nikad ne zaboravi, da sve slobode, što ih je dala Armorici, ni iz daleka ne dosižu one, koje joj je oduzela. Neka po našoj povijesti što je protekla, prosudi, šta može biti naša sudbina u budućnosti«.

[2] Ovo je društvo bilo zabranjeno za vrijeme Second Empire radi sumnje na separatizam, ali je opet obnovljeno dolaskom Treće Republike.

Za preporod Bretonaca značajna je godina 1898. Te je godine utemeljena »Kevregidez Broadus Breiz« (Pokrajinska bretonska zajednica). Prvi joj je temelj udaren u vezi s prikazivanjem jednog misterija na bretonskom jeziku, »Sant Gwenole«, prigodom kojeg prikazivanja, zastupnik departmana Finistère održa govor, u kojem je iznio smisao rada K. B. B.: »Želimo iskoristiti ovaj pokušaj obnove bretonskog kazališta, da sazovemo sve one naše sunarodnjake, koji se zanimaju za stvaranje grupe bretonskih regionalista.. Pokrajinski je život, doista, sve više ugrožen u Francuskoj. Njezinim prirodnim formacijama, koje se zovu pokrajina i općina, oduzeta je svaka inicijativa. Isti gospodarski režim vlada na svim krajevima, usprkos raznolikosti interesa i potreba...«.

Iz prvašnjeg programa K. B. B.-a — koji nije išao dalje od administrativne decentralizacije — razvi se pomalo zahtjev za punom autonomijom Bretagne. Godine 1911. rascijepa se K.B.B., te nastade novo društvo »Unvaniez Arvor« (Pokrajinska federacija Bretagne). Uz ova društva treba spomenuti »Collège des Bardes«, osnovano 1900. godine, u statutima kojeg čitamo slijedeću zadaću članova: »Bardi, od svog primanja u kolež, obećavaju da će braniti keltsku rasu, tradicije i jezik. Bardi hoće, da bretonski jezik bude poštovan i upotrebljavan, da se njime poučava u školama uz francuski. Oni se zauzimaju za proučavanje keltske umjetnosti, literature i muzike...«. Godine 1911. utemeljena je »Strollad Broadel Breiz« (Bretonska nacionalistička stranka) sa zadaćom, da se bori protiv »francuskog tlačenja, koje oni podnose već 4 stoljeća«, objavivši pri osnutku manifest na svoje sumišljenike[3].

Nakon Svjetskog rata poče taj radikalizam Bretonaca popuštati. Proporcionalno uzeto, izgubila je Bretagna dvaput toliko ljudi, koliko ostala Francuska (na svakih 14 stanovnika ubijen je ili nestao jedan). To se pripisuje okolnosti, da je Bretagna radi manjeg denataliteta, prema ostaloj Francuskoj, dala veći broj vojnika, a osim toga, Bretonci kao dobri i čvrsti vojnici, vršili su zadaće najteže naravi. Situaciju nakon rata opisuje M. Duhamel ovako: »Položaj, u kojem su se, napokon, našli Bre-

[3] Navodimo nekoliko rečenica iz tog manifesta:
...»Nije smisao i namjera stranke, da gradi kule u oblacima, nego samo da pripravi uskrsnuće Bretagne, stvarajući široki pokret protesta i osuđivanja, prema francuskom narodu, koji s nama vlada i koji nas nepravedno lišava nacionalne nezavisnosti, na koju imamo pravo... Misli se da smo razbijeni, uništeni, asimilirani, francizirani. To je zabluda!... Mi ne priznajemo ni »velike« ni »male« domovine, nego samo jednu domovinu: Bretagnu. Mi smatramo, da je Bretagna, ne jedna pokrajina francuskog teritorija, nego jedna zasebna nacija, iscrpljena i potlačena, poput Poljske i Irske... Dakle, mi mislimo, da je prva dužnost jedne nacije, princip svake narodnosti, njegova nezavisnost, treba jedinstveno nastojati, da se je opet dobije i da se nikad ne prestane zahtijevati je... BREIZ D'AR VREIZIZ!... (Bretagna Bretoncima!)«.

tonci, sutradan nakon rata, morao je proizvesti neugodan dojam na njih. Reklo im se, da su se borili za nezavisnost malih naroda, za njihovo pravo, da sami raspolažu svojom sudbinom. Iskazivala im se počast, što su sudjelovali u oslobođenju Srbije, Češke, Poljske. Ali, šta vidješe oni između njih, koji izbjegoše puščanim kuglama i vratiše se na svoja ognjišta? Njihovom zemljom upravljaju činovnici iz Gers-a ili Lot-et-Garonne (deparmana), koji ih mrze, njihov jezik još uvijek zabranjen u upravi, sudstvu i školama, kažnjavaju njihovu djecu, kad bi govorili bretonski. Podizahu li oni glas, da traže svoja prava nacionalne manjine? Odgovaralo im se, da su i oni »Francuzi poput ostalih«, da imaju ista prava kao i svi Francuszi, što nepobitno dokazuje činjenica, da je 250.000 njihovih »palo za Francusku«. Tako im se, zazivajući žrtve, koje su im nametnuli, velikom sadističkom ironijom hoće začepiti usta...«[4].

Međutim autonomistička propaganda nije zaspala. Dva mladića počeše izdavati list vrlo malenoga opsega pod naslovom »BREIZ ATAO« (Bretagna uvijek), koji kasnije postade organ Bretonske nacionalističke stranke. Ispočetka su »stariji« nepovjerenjem gledali na rad »djece«, ali se »Breiz Atao« pomalo razvi u veliki tjednik. Vlada je činila sve moguće, da onemogući izdavanje i prodaju lista, progoneći saradnike i zabranjujući prodaju lista. Pod utjecajem pisanja ovog lista osnuje se g. 1927. »Strollad Emrenerien Vreiz« (Bretonska autonomistička stranka) u prisutnosti irskih, walleskih, alzaških, flamanskih i korzičkih delegata. Ova stranka okupi oko sebe elitu bretonskih javnih radnika, i postavi odlučan zahtjev za federaciju unutar »francuskog okvira«.

NA PUTU FEDERACIJI...

Ukratko bi se moglo reći, da je cilj Bretonaca autonomija Bretagne u Francuskoj, ali ne sa unitarističkim nego s federalističkim ustavom. O tom ćemo više kasnije spomenuti u vezi s Deklaracijom od 1928. Bretonci zamišljaju dobiti autonomiju sličnu onoj, koju uživaju kantoni u Helvetskoj konfederaciji. Ponajviše se drži, da je Francuska danas u pogledu narodnosti homogena, sa istovjetnom kulturom i tradicijom. Međutim unatoč 150-godišnjeg jedinstvenog režima nad svima pokrajinama, rezultat je taj, da na 40 milijuna Francuza, njih 14 milijuna imaju materinski jezik — njemački, talijanski, bretonski, flamanski, baskijski i t. d. — dakle drugi nego francuski. Ne samo jezik, nego i običaji, način izražavanja misli, reagiranja, sve je to isto tako različito, kao i jezici. Francuska prema tome sadrži više etničkih grupa, koje su strane jedna drugoj.

[4] Maurice Duhamel: »La Question Bretonne dans son cadre européen«, Edition: Breiz Atao, Rennes.

U stvari dakle uopće ne postoji neko »francusko jedinstvo« i homogenost Francuza. Dakako, da ovo ne će priznati francuska vlada, isto tako kao što su i upravljači iz Madrida, u ime »400 godina starog španjolskog jedinstva« nijekali, da postoji katalonsko ili baskijsko pitanje.[5] »Bretagna posjeduje sva obilježja jedne narodnosti, koja odgovaraju modernim definicijama. Ona čini savršeni geografsku cjelinu. Njezin narod, po svom jeziku, bliskom walleskom i irskom, po svom karakteru jasno ocrtanom, svim svojim tradicijama, svojim nacionalnim osjećanjem, koji živi sve do krajnjih međa njezinih historijskih granica, čini uvijek, na teritoriju Francuske zaseban (ličnost) narod. Isto kao i drugi, ima pravo raspolagati sam sa sobom.«[6]

BORBA ZA JEZIK

Ako po ničem drugom, a ono po jeziku, može se najlakše zapaziti posebnost jednog naroda. Držalo se, da je bretonski jezik samo narječje francuskog, ali to pobija činjenica, da Bretonci prije razumiju »engleski«, koji se govori u Wallesu — nego francuski. Razumljivo, kad se zna, da su emigranti sa Britanskog otoka, donijeli u svoju novu postojbinu — Bretagnu — sa sobom i svoj jezik. Bretonski jezik jest jedan od šest keltskih jezika, koji su se očuvali do danas, a pripadaju indoevropskoj jezičnoj grani. Ovi se keltski jezici raspadaju u dvije velike grupe: celtsku — koja obuhvaća jezike, kojima govore u Irskoj, Škotskoj i na otoku Manu; britoničku — koja obuhvata jezike u Wallesu, Cornwallu i u Bretagni. Da bi se uočila velika razlika izmedju francuskog i bretonskog jezika, navodimo niže u komparaciji jedan tekst na bretonskom, zatim njegov doslovni prijevod na francuski, te konačno pravi smisao na francuskom (izvadjeno iz prikaza Oliera Mordela u »Breiz Atao«).[7]) Držimo, da je isto

[5] Osim dakako, kada su lični interesi Francuza tražili drugi način postupanja. Tako su za vrijeme Svjetskog rata svi proglasi, koji su po Bretagni pozivali narod, da upisuje ratni zajam ili da izmjenjuje zlato, bili napisani na onom bretonskom jeziku, za koji vlada službeno »ne zna«, i koji zabranjuje na svakom koraku.

[6] Deklaracija iz god. 1928. sa Kongresa autonomista u Châteaulin-u.

[7]) Na bretonskom: »Me a zo bras breman va breur yaouank, a vez graet Erwan anezan. Hen kas em boa c'hoant d'ober ganin war droad evit mont da welet fest ar ger. Eun dewez'zo avat eo chomet klanvig. Ne gredan ket mont va unan d'en em dihuedi. Chom a rin evit ober war e dro...«

Doslovan prevod na francuski: »Je suis grand maintenant mon frère jeune, (qui) est fait Yves de lui. Lui envoyer j'avais désir de faire avec moi sur pied pour aller à voir fête la ville. Une journée est, mais il est resté petit malade. Je ne crois pas aller mon un à s'amuser. Rester je ferai pour faire sur son tour...«

Stvarni smisao na francuskom: »Il est grand, maintenant, mon jeune frère qui s'appelle Yves. Je désirais l'emmener à pied voir la fête de la ville. Mais voici un jour qu'il est tombé assez malade. Je n'ai pas envie d'aller seul m'amuser. Je resterai le soigner...«

tolika razlika izmedju francuskog i njemačkog, dok je, naprotiv, ona izmedju talijanskog i francuskog daleko manja.

Ima li smisla braniti Bretoncima upotrebu njihovog jezika? S moralne strane, nema se pravo ukinuti jedan jezik u školama, ponizujući ga na »neko narječje«. Oduzeti jezik narodu, znači lišiti ga prirodnog orudja za izražavanje misli. S praktične strane, odgajati djecu jezikom, koji njima nije materinski, nego ga moraju najprije u školi učiti, jest apsurdno. Francuska se zgražala, kad su Nijemci uveli njemački kao isključivi jezik i za učenike svoje poljske manjine. Francuska je potpisnica ugovora od 1919., koji obvezuje deset novih, ili na novo organiziranih država, da moraju u svim oblastima, gdje stanuje kompaktna narodna manjina, ostaviti joj njezin jezik. Francuska je dakle sama odbacila ove principe, koje je željela, da drugi provedu. Zabrana bretonskog jezika vodi često paradoksnim rezultatima. Bretonci govore rdjavo francuski, a to ih opet priječi, da ispravno govore bretonski.[8]) Autonomisti traže, da se bretonski jezik dopusti u javnom životu posvuda, gdje je on materinji jezik, a pored njega se može kasnije u školi učiti i francuski, isto kao i engleski. Naročito ovaj potonji im je potreban radi živog saobraćaja i trgovine sa susjednom obalom Engleske. Slično ovom jezičnom pitanju, jest i ostali problem nastave, bilo to u poučavanju povijesti, geografije ili književnosti.

Kulturne revindikacije Bretonaca formulirao je prema Deklaraciji iz 1928. godine M. Duhamel ovako:

»Mi ne pristajemo na to, da francuska država, pod izgovorom da ih podučava, deformira našu djecu, da ograničava njihov horizont u okvir svojih sadašnjih granica, iskorišćuje školu, da propagira svoj imperijalizam i dogmu svog lažnog jedinstva.

Mi hoćemo, da škola kod nas bude prilagodjena potrebama bretonskog života.

Mi hoćemo, da posvuda, gdje je bretonski uobičajeni jezik, obuka bude na bretonskom, a njegovo poučavanje da bude upotpunjeno francuskim, te ako je moguće, engleskim jezikom.

Mi hoćemo, da naša djeca, poučena o vlastitoj povijesti, kojoj će se dodati poznavanje svjetske povijesti, polaze od jedne bretonske baze uzdižući se do svijesti o ljudskoj solidarnosti«.

[8]) Anatol Le Braz je zabilježio nekoliko interesantnih slučajeva, kvarenja jezika. Tako bretonsko dijete ne znajući reći francuski: »J'ai cassé mes sabots«, a ne usudjujući se reći na bretonski: »Torret meus ma botou«, pomiješa oba jezika i čudesnom mješavinom kaže: »J'ai torré mes botés«.

EKONOMSKE PRILIKE

Svakom narodu, koji ne upravlja sam sobom poznato je, kako njegova zemlja brzo nazaduje pod upravom tudjina. Tako je bilo i s Bretagnom. Nekoć najbogatiji dio Evrope, danas je siromašan, zanemaren i zapušten. Francuska nije nikad pokazivala za Bretagnu većeg interesa, osim koliko zahtijeva njezin ekscentrični položaj jedne strateške zone ili kolonije za eksploataciju. Trgovina je danas u Bretagni osrednja, industrija je u zaostatku, a ni prirodna bogatstva nisu iskorišćena u dovoljnoj mjeri. Isto tako, u poredbi s ostalom zemljom, bretonske ceste i željeznice su daleko od onih francuskih. Danas zapravo Bretagna živi od pomorskog ribarstva i zemljodjeljstva. Bretagna je 16 puta manja od Francuske, a 13 puta manje nastanjena, pa ipak ona proizvodi devetinu pšenice, desetinu zobi, petinu krompira, osminu mlijeka i četvrtinu maslaca, od one količine, koja se ukupno troši u Francuskoj. Tri petine sardina i tri četvrtine tunine, od količine iskrcane u francuskim lukama, uhvaćeno je od bretonskih ribara.

Pariška bi štampa digla veliku graju na Bretonce, kad bi ovi svoje prvo povrće i voće vozili ladjama u Englesku, dok su u isto vrijeme ovi proizvodi poskupili u Parizu. Tada bi često ministarstvo izdalo nalog, da se ovakovi transporti zaustave. Zašto im se ne isplati voziti u Paris? Ponajprije skupa željeznička tarifa, rdjave pruge, a ponajviše radi udaljenosti, ne može Paris biti glavno tržište za bretonske proizvode. Tamo ovi, naime, često stižu pokvareni, a uslijed troškova podvoza vrlo su skupi. Stoga Bretonci gledaju u susjednoj Engleskoj mnogo bolje tržište. Ne imajući industrije, nije mogla Bretagna zaposliti sve svoje sinove, te je upućena na emigraciju. Mnogi traže zarade izvan granica svoje zemlje, gdje obično u tudjem svijetu teško životare.

ZAHTJEVI BRETONACA

Sa službene se strane najviše prigovara Bretoncima, da šta će im autonomija, kad imaju »ista prava« kao i ostali Francuzi. U istinu je tako. Naime oni imaju ista ona prava, koja su Francuzi smatrali, da su dostatna za njih same, te prema tome, a fortiori, moraju biti dostatna i za druge. U stvari pak za narodnu manjinu imati »ista prava« kao i gospodujuća narodnost, znači ne imati nikakvih prava. Ovako su mislili i Poljaci, koji su kroz 120 godina uživali »ista prava kao i drugi Rusi«. Isto bijaše sa Česima, koji kroz 300 godina uživahu »ista prava kao i ostali Austrijanci«.

Godine 1928. na kongresu Autonomističke stranke Bretonaca u Châteaulin-u, objavljena je deklaracija, u kojoj su sažeti zahtjevi Bretonaca.

Naglašuje se, da su oni autonomisti, a ne separatisti. Francuska ne bi ništa izgubila na ugledu, ako bi dala Bretoncima autonomiju. Da bi pak pokazala privrženost Bretagne Francuskoj, ova često zaziva 250.000 Bretonaca palih za Francusku.[9]) Protivnici bretonske autonomije tvrde, da oni traže autonomiju samo iz taktičkih razloga, a da je njihov konačni cilj zapravo potpuno nezavisna i suverena Bretagna. Kad bi i bilo ovako, i u tom bi Bretagna imala pravo, da sama odluči, jer je ona posebna nacija. Zadržat ćemo se na čas na definiciji nacije po Renanu, velikom sinu Bretagne. Po njemu ne ovisi nacija bitno o tlu(koliko se granica promijenilo!), niti o interesima (carinska unija nije domovina!), ni o rasi (ni jedna se nacija ne može pohvaliti, da su svi njezini pripadnici istog porjekla!) ni o vjeri(razne vjeroispovijesti medju jednom nacijom), pa čak ni o jeziku (Romanska Švicarska i Valonska Belgija govore francuski, a nisu dijelovi Francuske!). Iz toga Renan zaključuje, da jedna nacija nema drugog temelja do volje svojih članova, da žive zajedno. Znači, da ljudi, kojih je život u zajednici podredjen njihovoj volji, mogu željeti jednog dana da razbiju uniju u kojoj su do tada živjeli. Ne može se usvojiti paradoks, da je neka narodna skupina samo sposobna stupiti s nekim u zajednicu, a da nije sposobna, po istoj toj svojoj volji, izaći iz nje! Slijedi dakle, da je i separatizam jedna teza apsolutno zakonita u samoj sebi, te prema tome pristaše separacije nemaju potrebe skrivati svoje misli. Tako Bretonci, izvodeći zaključke iz misli svog velikog zemljaka Renana izjavljuju, da ipak nisu separatisti, ali samo zato ne, jer im se separacija Bretagne ne čini korisna ni poželjna — to jest narod neće separaciju.

Bretonci traže administrativnu i političku autonomiju, modaliteti koje se imaju utvrditi slobodnim ugovorom. Reprezentativni organ Bretagne imao bi biti Sabor, izabran po Bretoncima, koji će nadzirati djela izvršne vlasti. Ovaj bi Sabor imao riješiti poglavito slijedeća pitanja: Organizaciju javne obuke — uvesti kao nastavni jezik bretonski, te se brinuti za odgoj mladeži, kako to traže prilike i potrebe Bretagne. Pospješiti preporod bretonskih tradicionalnih umjetnosti. Osloboditi općine vladinog golemog tutorstva koje onemogućava svaku inicijativu. Administrativno reorganizirati Bretagnu na bazi njezine stare geografske podjele. Imenovati sve više i niže činovništvo. Uvesti zakone potrebne Bretagni, a naročito donijeti novo socijalno zakonodavstvo. Utvrditi u sporazumu s vladom u Parisu proporcionalni udio, kojim će Bretagna sudjelo-

[9]) Po istoj bi se onda logici moralo zaključiti, budući da pali Bretonci nisu bili dobrovoljci, da je i Elzas sa Lotringijom privržen Njemačkoj, jer su hiljade i hiljade elzašana i lotarinžana poginuli u njemačkim uniformama.

vati u vojničkoj i pomorskoj obrani Francuske. Odredjivati visinu poreza. To bi bili u glavnom njihovi zahtjevi.

*

Deklaracija iz godine 1928. završava ovim riječima:

»Na Francuskoj je da kaže, je li voljna dati zadovoljštinu našim zakonitim zahtjevima, ili ona samo prosipa principe slobode, koje je i sama širila po svijetu.

Na Francuskoj je da kaže, da li smo imali pravo imajući povjerenje u njezine snage obnove, ili pak, da mi možemo ostati Bretonci jedino onda, ako prestanemo biti francuski gradjani«.

Francuska nije ništa kazala... To potvrdjuju bombe i atentati Bretonaca, koji protestiraju u ime viših principa, ponajviše onih, bačenih u svemir od samih Francuza.

To je Francuska, kakvu nismo poznavali...

Stipe Mosner

Literatura za pokret Bretonaca: Artur Le Moyne — »Histoire de Bretagne«; Charles de Gaulle — »Les Celtes au XIX-e siècle«; — Camille Le Mercier — »Les origines du Nationalisme Breton«; De L'Estourbeillon — »Le Regionalisme et la France de demain«; Maurice Duhamel — »La Question Bretonne dans son cadre européen«; Déclaration adoptée a Châteaulin le 18 aout 1928, par le Congrès du Parti Autonomiste Breton; godišta lista »Breiz Atao« (na francuskom i bretonskom).

ZAGORSKI S. O. S.

Predragi nemiri, sveta uzvišenja,
ja ljubim plač tužnih zanešenja.
Traženje tužno. Tugaljiva, snena
kopreno vida.
Lutnjo besciljna nepoznatih sjena,
osjećam jauk golih brdina,
tutanj oluje i jeku planina.
Plačljivi romor neznanih potoka
i šumorenje bolesnih oblaka
razbija misli
tužne,
usidrene
u crnoj luci gustog zaborava.
Ja ljubim plač i jeku planina,
pijev i sažaljenje,
sumorni S. O. S. Zagore drage,
Zagore tužne.

Ivan Krolo

L I S T A K

Književni prikazi

Dr. STJEPAN ZIMMERMANN: RELIGIJA I ŽIVOT

(AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, ZAGREB, 1938.)

Danas, kad odasvud iskrsavaju različite ideologije, koje se ne tiču možda samo ovog ili onog detalja politike ili ekonomije, samo neke metode, kojom da se ide k nekom utvrđenom cilju, već kad ideologije znače čitavi s v j e t o v n i n a z o r, kad one drmaju temeljima starog kršćanskog društva, treba se odista pitati, i kamo sreće, da se napose mnogi mladi ljudi pitaju, koji je životni nazor ispravan, i je li kršćanstvo i uopće vjerski nazor o svijetu danas postao nemoguć, zastario, u sukobu s političkim ili socijalnim idealima i slično. Koja li sreća, rekoh, da se pitaju, jer znamo, da čovjek napose današnji, voli slušati svoje strasti, svoje interese, svoju »materiju«, hoću reći sve, što nas veže uz sjetilni svijet, nego da se iskreno i mučno digne na jedno više stajalište, koje je konačno ipak i stajalište njegove sreće i mira. Na to pitanje, koji je životni nazor ispravan, daje odgovor, odgovor pisan u jeziku suhe logike, koja se danas ne voli, ali je ipak jedini jezik istine, g. prof. Zimmermann u knjizi »Religija i život«.

»Nijedan se n a z o r o ž i v o t u ne može opravdati bez k r i t i k e o r e l i g i j i. Prema tomu nije u pitanju samo kršćanski nazor o životu ili kršćanska religija, nego se i protureligijski nazori mogu opravdati samo na osnovu kritike o religiji« (str. 1.). Dakle se radi o nazoru životnom, jer g. Zimmermann s pravom veli: »Što o tom nazoru ovisi?? — Sve! sav naš život!« Dabome, s tim se nazorom ne će dati složiti proleterska boljševička ideologija, koja uči klanje klasa, moral terora, svrhu života materijalističku, naturalističku. Ali je s tim nazorom nespojiva i ideologija, koja smatra svijet pozornicom klanja raznih rasa, viših i nižih (mi smo pri tom »niža« rasa!), ideologija, koja u povijesti ljudskoj daje »krvi« takovo mjesto, da kršćanin tih teorija ne može prihvatiti, jer krv ne priječi nikome ulazak u kraljevstvo nebesko, gdje nema više i niže krvi, a i po prirodi (krvi) su ljudi za kršćanina braća od Jednog Oca. Tenor je knjige logičko-dokazni, i ako nešto daje boju knjizi, to je ta logika dokazivanja. Doista, naše je uvjerenje, naša je vjera odviše visoka kula, a da bi bili potrebni (u tako mirnoj knjizi, koja nas vodi kroz zemlju regbi Golu Logiku) jači akcenti efekta. Jer eto boljševizam pomalo gubi, njega skoro ne će ni biti, a istina i s njom vjera će ostati. Izgleda kao da je boljševizam jedini savremeni neprijatelj. Malo loša perspektiva, jer knjiga je naših dana, a ne može se reći, da možda druge »ideologije« nemaju dodira s pitanjem životnog nazora. Što međutim ne umanjuje dakako vrijednost jezgre ove knjige, koja leži u opravdanju vjere.

Ta »defensio fidei« ima t r i glavna dijela. »Kritika će biti dijelom historijska, kad se radi o historijskim religijama, dijelom filozofska, u koliko razumski ispituje stvarne osnove za religiju. A kako je nosilac religije čovjek u o s o b n o m (r a z u m n o-v o l j n o m) o d n o s u p r e m a B o g u (božanstvu), filozofijska je kritika u opravdanju religije stavljena prvenstveno pred zadatak, da ispita opstanak religijskog predmeta (Boga)« (str. 12.). Zato se najprije bavi s činjenicom vjere

kroz vremena i narode, gdje se svuda susrećemo s pojmom nekog »božanstva«, svuda se kriju tragovi vjere. Historija dokazuje, da je — naravno vjerovati, a bezboštvo je »protunaravno« (str. 123.). Tu je »razumska prirođenost religije« (str. 125.) ono, što garantira vrijednost tom »historičkom« dokazu o Bogu. Drugi dio dokazivanja sačinjavaju tomističko-skolastični dokazi t. zv. teodiceje (naravne teologije), dokazi, koji na temelju samog razumnog ispitivanja svijeta, života, čovjeka... dokazuju, da Bog postoji. Na teodiceju, koju g. pisac lijepo, opširno, razumljivo izvodi, slijedi opravdanje nadnaravne vjere. To je treći glavni dio knjige, ali kao nadogradnja naravnoj vjeri kraće izveden. Da ima religija i takova, kakova izvire u »objavi« Božjoj, to se može dakako dokazati istom iza solidno dokazane teodiceje. Treći je dio dakle najkraći, tek u glavnim crtama izveden; drugi je najopsežniji, uz dodatke kao pitanje noetičko, da li je moguća spoznaja istine, ima li besmrtna duša; prvi, onaj historički je možda preblijed. Osjeća se, da je jačina piščeva na terenu filozofskog stvaranja i razglabanja pojmova, suđenja, zaključivanja. Problem kršćnstva zaprema tek 40 zadnjih stranica, a ostalo su zapremila druga dva dijela (i plan knjige i pitanja, koja se uz ona dva dijela nadovezuju). To su dakle preambula fidei, opradanje uvodno ili pripravno, naše vjere koje se nalazi na području — filozofije, što je i »zadatak ove knjige« (str. 101.).

Onaj dio o »Bogu u historiji čovječanstva« (str. 102.—133.) nije domena našeg pisca, jer je on filozof, a ne etnolog. Istina, on treba historičku činjenicu, da na njoj pokaže, da je u naravi razumnog čovjeka zaključivati, da — Bog postoji, i da čovječanstvo svuda ima pojmove o božanstvu i božanskom... Ta činjenica je ujedno dokaz, »da uistinu Bog postoji i da to možemo razumski spoznati, a otuda izvire naravna obaveza na religioznost« (str. 117.). Taj je dokaz ovdje stavljen sprijeda, a tek kasnije se redaju, u odlomku »Od svijeta k Bogu« drugi dokazi. Premda dakle pisac treba činjenicu povjesnu samo za svoju filozofsku argumentaciju, i premda pisac nije sam etnolog, ipak bi se knjiga ugodnije čitala, da on tu nije odviše sematičan i suh i — da to nje tako zbito, ako je uopće jasno. On govori vrlo zbito o tom, kako je »etnologija ustanovila« (str. 113.), da su »narodoslovci (etnolozi) ustanovili« (str. 102.) kod najprimitivnijih plemena baš monoteizam, a ne politeizam. O tom se vrhovnom Biću u primitivaca ustanovilo 1) da je jedno, 2) da nije isto, što je svijet, 3) da je osoba. Stvari vrlo zanimive, i šteta, da se g. pisac tu ne zaustavlja dulje i daje konkretnije podatke, a ne da samo navodi ove suhe rezultate za dokazivanje svoje teze. Jer knjiga bi po mom mnijenju najbolje mogla služiti mladim ljudima, koji danas nisu vični logici (pa će im zato biti odlična škola), ali bi morala voditi i o tom računa, da živimo u vremenu, koje voli činjenice i izlaganje činjenica. Kako je došlo do religije? pita se pisac i obara kratko magizam, animizam, totemizam, pozitivizam, psihologizam, socijologizam, evolucijonizam — »suvremena je etnologija takve teorije oborila« (str. 121.). Uvjeren sam, da bi knjiga silno dobila na privlačivosti, da je sve to izvedeno jasnije i podrobnije (ne samo ovako zbijeno, koliko je to najnužnije da se prijeđe odmah na logičko izvođenje). Pisac govori o raznim starim religijama. O brahmanizmu, koji je zapravo panteizam, kaže se na koncu, da je to sve fantastična religija jedne kaste« (str. 106.). Međutim to i nije religija, jer je panteizam. Tu u brahmanizmu ima više sistema, više tih produkata filozofiranja o raznim filozofskim pitanjima, koja se još danas javljaju u filozofiji, kao na pr. pitanje subjekt-objekt (koje se niječe t. j. nema »subjeka« spoznaje ni od njega različnog objekta, kako to i neki moderni filozofi uzimlju), pitanje noetičko, spoznaje, pitanje jedinstva ili mnoštva bića, stvaranja ili evolucije... Sve je to utoliko vezano uz religiju, što se postavlja pitanje »spasenja«. Ali to pitanje ovdje je filozofsko: ulazak u kozmički svijet, uništenje pojedinačne egzistencije. Zašto g. pisac uz Upanišade i Vedantu ne spominje na pr. i Samkhya-sistem? Panteizam nije vjera, tu nema božanstva različnog od svijeta, a u Samkhya-sistemu Bog se izravno negira. Ne kažem, da bi g. pisac morao tu iscrpivo prikazivati brahmanizam, ali se tu u Samkhya-sistemu susrećemo s jednim problemom, koji g. Z. u čitavoj knjizi propušta uzeti u obzir(i ako ga s par riječi dodiruje). To je problem zla u svijetu, problem, koji i te kako — i danas kao i prije — muči ljudsku religioznu svijest. Po Samkhya-sistemu nema Boga, jer bi inače Boga morali nazvati okrutnikom, On bi morac odgovarati za zlo, jer je Stvoritelj i Podržavatelj Svega. Pitanja zla samo dotiče se g. pisac (str. 244, 259.). Ovaj indijski sistem razlikujući onda dva principa i duh i tijelo (puruša, prakriti) uči, da se zlo tiče samo tijela, a to se vraća u pramateriju. Svagdje se u brahmanizmu čovjek sam spasava — spoznajom! Panteizam, spasenje po spoznaji — sve to ne govori o religiji. Stvaranje se niječe, Samkhya upravo i Boga niječe. I budizam, kako ga je stvorio Buda, je ateizam. Istom poslije je postao vjera. Buda je postao božanstvo, nirvana je postala neke vrsti raj. Brahmanizam je panteizam i idealizam ujedno (svijet je idejno samo tu), te pesimizam i jedan »naturalistički pseudomisticizam« (Maritain: Elem. filozofije, str. 13., Paris, 1921.). Budizam je pak postao religijom, kad je htio da živi u narodu. G. Zimmermann ne dijeli dosta oboje, što bi trebalo, barem preglednosti radi, u knjizi, koja ima popularnu svrhu. On piše u istom stupcu: »Bogoštovlja nema.[1]) Namjesto krvnih žrtava daje se cvijeće kao počast Budi i drugim velikanima. Molitve su mehanizirane... Dopušteno je i kumirstvo...« Bogoštovlja nema, veli, pa što su molitve, darovi...? Zato treba lučiti budizam kao djelo Sakija Munija i kao vjeru puka. G. pisac kaže, da »su se budisti uopće vrlo udaljili od prvotne nauke...« (str. 107.) Ne, to dvoje valja rastaviti: jedno je ateistička filozofija, drugo je — religija. I nikako se ne može govoriti, da nema bogoštovlja, a da

Zato su vrlo lijepo izneseni dokazi o Bogu u poglavlju »Od svijeta k Bogu«. To može odlično poslužiti onima, koji žele ozbiljno naučiti filozofski misliti. Pregledno, opširno, jasno — g. pisac vodi svog čitaoca pomoću analize pojmova od svijeta — k Bogu. Prvi dokaz obuhvaća put od a) promjenljivosti, b) uzročnosti, c) od nenužnosti do Boga. Drugi put vodi od zakonitosti, i savršenog reda u svijetu. Treći od moralnog reda u savjestima i od težnje za srećom. G. pisac lijepo tumači, što znači nenužno egzistirati — primiti egzistenciju, i tako na primjer lijepo vodi od Kontigentnog bitka do nužnog Bitka. Ima jedno poglavlje posvećeno noetici, gdje pobija skepticizam (počevši od skepse, koja se tiče našeg jastva, str. 279.), metalogički subjektivizam, pokazuje, kako je moguća prekoiskustvena (metafizička) istina o uzročnoj ovisnosti, opravdava spoznajni intelektualizam protiv senzualizma i racionalizma, te otvara put objektivnoj spoznaji. Jer noetika je — temelj teodiceje, dakako!

Knjiga se g. Zimmermanna zove »Religija i život«. Sav život ovisi o odgovoru na pitanje, ima li Bog. Treba još dokazati, da ima i duša i da je svrha čovjekova u drugome svijetu. Lijepo pisac pobija aktualističku teoriju u pitanju jastva; psihički akti i istota jastva traže jedan supstancijalni, »samostojni« uzrok, dušu. Nije li Bog toj duši odredio i nadnaravnu svrhu, gledanje Božjeg Bitka? to se pita i to se pozitivno rješava u zadnjem dijelu knjige, koja opravdava kršćansku vjeru (predzadnje i zadnje poglavlje). Knjiga je dakle odgovorila na pitanje: Kako da živimo? Jesmo li dužni živjeti po vjeri, i koji su glavni čini bogoštovlja Na sve to, daje odgovor. Ali »život«, da li ova riječ označuje samo dužnost? Da, dužni smo udesiti svoj život po vjeri, i o tom sav život ovisi, naša moralnost, i postignuće prekogrobne svrhe, kako se to sve tu dokazuje. Ali ne znači li život za

[1]) Kad nije vjera! Ali što se odmah nadovezuje, govori, da bogoštovlja — ima! ima — molitava. I u Kini se prvotna religiozna misao konačno materijalizirala, i Nebo je zamijenilo Boga. Konfucije je materijalistički moralista, Laotse filozof **panteista.**

nas i svu našu duševnost, ne samo kao rezultat vršenja dužnosti, nego nažalost danas i — lutanje, odvraćanje čak od Boga, prezir i proklinjanje... Da, nažalost, to znači danas život. Zato držim, da je knjiga mogla posvetiti nešto pažnje i psihologiji čovjeka, koji religiju treba da primi u svoje srce. Jer današnji je čovjek daleko, vrlo daleko od onoga: »Pripravno je srce moje...« Njegovo je srce vrlo, vrlo nepripravno! Evidencija metafizička nije jednaka matematičkoj evidenciji. S druge strane i kršćanska vjera uči, da je čovjeku po istočnom grijehu otešćan pristup istini: jer mu je razum potamnio, a volja oslabila i naginje zlu. Trebalo bi biti slijepac kod očiju, kad danas ne bismo vidjeli na svakom koraku, da posljedice istočnog grijeha tako iskaču, te se možemo pitati, je li čovjek još slobodno i razumno biće? Ja ne ću da tu dalje moraliziram i prepuštam svakome, tko nije točnije te stvari motrio, da ih stane pomnije opažati. Ne valja doći u sukob s kršćanskom istinom, ali onako u obliku paradoksa držim da je moguće reći, da istini često ne preostaje nego da — očajava.... Ne, i ne ću doći u sukob s kršćanskom istinom. Zato baš hoću, da se govori i o psihološkim predispozicijama za primanje vjere u srce: kao što je Pascal htio da čovjek počne križati se, padati na koljena, vjera hoće, da naša volja bude spremna na istinu, da naša pamet bude pamet pristupačna objektivnoj istini. Zato se, nadovezujući na to, moglo u knjizi govoriti takodjer o Milosti, koju nam Bog daje, ako smo očistili srce svoje. Milošću se pamet prosvjetljuje, volja jača: vjera postaje lakša, bolje shvaćamo, dublje, sve više vidimo i uviđamo. Jedno poglavlje o Milosti i životu u Milosti, koji sve više raste, dok ne kulminira u odabranicima u mističnom sjedinjenju. Mističko znanje o Bogu je nešto novo, novo znanje, mistik Boga kuša u »vršku« svoje duše, iskustveno Ga doživljuje. Mistično znanje Boga, scientia experimentalis Dei je danas predmet, koji vani u svijetu na veliko proučavaju i vjernici i nevjernici, i to znanje hoće Bergson u svom djelu o »dva izvora vjere i morala« da je izvor prave nadnarodne (=kršćanske) vjere. Jer onoj narodnoj pridaje socijalni izvor. Za Bergsona mistici mogu biti jedini dokaz vjere. To je stajalište naopako, kako je i g. Z. spomenuo u jednom članku u Hrvatskoj Reviji. Neki su kršćanski pisci više manje skloni poslužiti se Bergsonovim priznanjem vjere i priznanjem mistika kao vrhunac čovječanstva, no Pinedo je dobro pokazao u svom djelu »Bog u bergsonizmu«,[2]) da se osebujne Bergsonove teze ne dadu složiti s kršćanstvom. I ako doživljavanja mistika imadu da budu dokaz vjere, jer su oni vrhunci čovječanstva, pita se, ne moramo li prije dokazati, da mistici nisu žrtva iluzije. Dakako, ko jednom vjeruje, tome i ovaj život mistika u Boga postaje regbi novi dokaz, to više, što svaki, koji stane s Bogom srdačnije živjeti, iskušava na putu svog života dokaze Božje brige za njegov život, Božjeg prijateljstva, dobrote Onog Oca, koji ne može ne brinuti se za čovjeka, kad se brine za ljiljane u polju i vrapce... Čovjek iskušava u raznim prilikama, ko mu je prijatelj, vidi, ko mu daje, ko ga vodi... G. pisac u početku svoje knjige piše u prvim recima, da su za kršć. vjeru dali i živote mučenici, ali to — nije opravdanje vjere. Dakako! Ali kad se jednom uvjerimo, da je vjera istinita, onda vrijedi ona: exempla trahunt! Zato bih ja volio, da u eventualnom slijedećem izdanju ove knjige ili slijedećoj sličnoj knjizi uzme u obzir i psihologiju i život Milosti, jer samo tako, držim, odgovara knjiga potpuno naslovu, koji ističe vjeru i život. Čovjek je — Dieu à l'envers, prazninu njegove duše može ispuniti samo Bog, a sve strasti su samo provizorni i varavi krpež, da se začepi dubina čežnje, da se utiša glas Božji. Ne mogu duljiti. I g. pisac pomalo psihologizira, premda rijetko. Tako se pita više puta, zašto ima skeptika. Katkad u obzir dolaze logički prigovori. Stilizacija nije uvijek najtočnija, tako kad se kaže, da je »najobičniji razlog...

[2]) Dieu dans le bergsonisme, Paris, Desclée.

nepripravnost odgovoriti na razne prigovore...« (str. 259.). To ne će biti »najobičniji« razlog, pa ni manjak »pameti«... (ibid.).

Knjiga, koja služi popularizaciji, odlično brani i tezu: »extra ecclesiam nulla salus«. »Izvan« crkve nisu ni nekatolici, ni nekršćani, ćak ni politeisti ni fetišisti, koji su dobre volje, svuda struji život Milost kroz Nevidljivu Crkvu: u svim religijama ima tračak istine i ta ih veže s Katol. Crkvom. Zato katolici imadu »dužnost, da poštuju svaku vjeru« (369. str.) I tako knjiga lijepo vodi, opravdava, brani vjeru »najveću silu životnu« (333.). Ma da ima neravnoteže i neizjednačenosti dijelova u pogledu savršenosti obradbe, ma da ima tu i tamo i hrapavosti stila, manjka glatkoće, knjiga je potrebna kao kruh našemu vremenu, jer ono treba logike i vjere. Da bude bliže vremenu, ja bih želio, da ima u njoj i psihologije pripravljanja vjere, života u vjeri sve do mistike. Posve sumarno. Ali i bez toga knjiga je velik i značajan prilog našoj filozofskoj literaturi.

Ja želim uspjeh toj knjizi, premda znadem, da su danas intelekt kao i intelektualni produkti u krizi; danas se kod nas nađe za proizvode više naobrazbe slabo prođe. G. Zimmermann ima sreću barem u tom, da mu knjige štampa Akademija. U svakom pogledu treba im željeti veći uspjeh od onoga, da ostanu — u podrumu Akademije. Sasvim ispravno i za nas sudbonosno kaže se na str. 42.: »Narodu, kome treba kultura, treba i takva knjiga«. Treba, dakako, ako mu treba kultura. Zato je napose na mlađima, na kojima svijet ostaje, da ne dadu da se duh kulture kod nas gasi. Znači, mi trebamo intelektualce i mi moramo znati cijeniti njihove radove, inače nas nikakove mase ni »kolektivi« ne će spasiti...

Dr. Dragutin Čepulić

Dr. VILIM KEILBACH, UVOD U PSIHOLOGIJU RELIGIJE

Knjižnica »Života« niz III., knjiga I., Zagreb 1939.)

Već je i banalno reći, da naše doba voli psihologiju negoli logiku. Očituje se to ne samo na području t. zv. duhovnih znanosti, kao na pr. u filozofiji, teologiji ili pravu, nego i na domenama prirodnih znanosti. Ništa danas nije tako objektivno i ništa nije današnjem čovjeku tako uzvišeno, a da ne bi pokušao gledati i jedno i drugo kroz prizmu svoje vlastite duševnosti, te mu osluškivao odjek u vlastitoj nutrinji. Ima to bez sumnje svojih i dobrih i loših posljedica, a zadatak je školovana razbora, da razluči dobro od zla te ga iskoristi.

Iz te »opće znanstvene situacije«, da upotrijebimo jedan od izraza, koji se češće vraća u Keilbachovu »Uvodu«, valja razumjeti i zanimljivu pojavu mlade psihologije religije, koja se ozbiljno nastoji afirmirati kao punoljetni građanin sa svim pravima i dužnostima u velikom kraljevstvu znanosti. Kakogod i bili neposredni povodi, što daše impulza istraživanju religijskopsihologijskom u pojedinim zemljama i na pojedinim kontinentima različit — tako na pr. u Americi više praktički pedagogijski, u Francuskoj medicinskopatologijski, u Njemačkoj iskustvenopsihologijski — ipak su svi oni tek prilika za to, da donese svoj plod opća snaga, a ujedno i slabost modernoga čovjeka, koji takovim ostaje i onda, kad se bavi znanošću, naime — psihologiziranje!

Psihologiziranje preneseno na religijsko područje spojeno je s posebnim opasnostima, a i s posebnim poteškoćama. S opasnostima, jer je relativiziranje istine, ta stalna napast, koja prati psihologiziranje, naročito sudbonosna na tom području, a s poteškoćama opet, što se sve one teškoće, s kojima se mora boriti metodika iskustvene psihologije, teškoće tako velike, da je na pr. A. Comte u svoje doba smatrao psihologiju uopće nemogućom, na istom području još potenciraju. Uzme li se k tome u obzir, da kraj svega zaziranja od »metafizike« ipak ne može nijedan istraživalac kod znanstvenoga rada svojih nazora s kaputom objesiti na klin, razumjet ćemo, s kolikim se poteškoćama mora boriti ozbiljna psihologija religije. Uostalom, kako pokazuje i njen historijski razvitak, pojedini

istraživači znali su i svijesno unositi u novu nauku svoje evolucionističke, pozitivističke, naturalističke i subjektivističke zasade.

Velika je stoga zasluga onih ljudi, koji su bilo s protestantske strane, s koje je psihologija religije i došla, kao na pr. Girgensohn ili s katoličke kao na pr. Isusovac Pinard de la Boullaye u Francuskoj i i dr. Wunderle u Njemačkoj svoj m pozitivnim radom i razboritom kritikom navodili mladu znanost na pravu stazu. Svojom zdravom kritikom stekao je zasluga i Isusovac Fröbes, dok su Lindworsky, Raitz von Frentz i Willwoll nastojali iskoristiti za katoličku teologiju (aksezu) rezultate psihologijskih istraživanja na području religioznosti.

O svemu tomu nam govori dr. K. kao siguran vodič u svojem »Uvodu u psihologiju religije«, u kojem prati kritičkim okom razvitak nove znanosti od njezine kolijevke na prvim joj nesigurnim koracima, kojima još traži svoj put. Svoje prikazivanje svršava s konstatacijom: »Pratili smo razvitak metodičkog rada na području psihologije religije od njegovog postanka do danas. Ustanovili smo da je psihologija religije vrlo mlada nauka. Ona se još uvijek bori s mnogim poteškoćama. Ali da je ona kao specijalna disciplina opravdana, o tom danas više nema sumnje.« Pa kako je monografija dra Keilbacha prva te vrste kod nas — osim radnje g. Slankamenca u »Radu« Jugoslavenske akademije, »prve domaće... na ovom specijalnom području«, nema kod nas nijedne publikacije, koja bi se bavila izravno i jedino tim predmetom — to ona predočuje pionirski rad u psihologiji religije kod nas i zaslužuje svako priznanje. **Dr. K. G.**

DR. ANDRIJA ŽIVKOVIĆ: OSNOVNO MORALNO BOGOSLOVLJE.

(Zagreb, 1938. Vlastita naklada.)

Poznat i uvažen pisac moralističkih problema, profesor na bogoslovskom fakultetu zagrebačkog sveučilišta, dr. A. Živković, odlučio je izdati na hrvatskom jeziku čitavo katoličko moralno bogoslovlje. Koncem 1938. godine izašao je prvi svezak ovoga grandioznoga djela pod gornjim natpisom. U našoj bogoslovskoj literaturi uistinu događaj prvoga reda, naročito ako se uzme u obzir da do danas nismo imali ove teološke discipline obrađene na hrvatskom jeziku. Sam pisac veli u uvodu svoje knjige: »Što smo od osnutka sveučilišta do danas imali pisano na polju moralnog bogoslovlja, to su osim pojedinačnih monografija samo nekoliko udžbenika za srednje škole i jedna pučka moralka. I ako smo malen narod, valja nam izgrađivali svoju kulturnu i naučnu fizionomiju, čak bih rekao baš zato, jer smo malen narod! A pogotovo to vrijedi za ovo polje rada, kad nam pogled u povijest naše bogoslovske knjige pokazuje, da su nas naši stari prije osnutka Strossmayerova sveučilišta u tom poslu zadužili i pokazali nam način i put kako valja izgrađivati narodnu kulturu.«

U ovom aspektu ovo djelo dobiva još veće značenje: ono je u našoj naučnoj literaturi prva velika sistematika morala, značajan doprinos našem općem kulturnom stvaranju, siguran odraz tradicije i smion korak u stopu evropskoga stvaralačkoga niveau-a.

Djelo je zasnovano na temeljima klasične tomističke teologije i svim tekovinama modernoga stvaranja moralističke nauke, a živo se osjeća, kako pisac budno pazi na sve pojave i strujanja života u moralnom pogledu. Upravo radi toga je i sam pisac upozorio, da daje »u ruke i naobraženim laicima djelo, koje će im ne samo sistematski objasniti mnogu potrebnu stvar u moralnim pitanjima sadašnjice, nego će im moći dati i potrebnu argumentaciju za obranu mnogo napadanoga i mnogo iskrivljivanoga katoličkog morala.«

Objašnjenja, jasnoće, čvrste temelje, sigurne argumentacije u najbitnijim i najosjetljivijim točkama narodne kulture, u žarištima moralnoga života — toga najviše danas treba hrvatskim intelektualcima, naročito onima, koji dolaze. Jer treba se dnevno uklanjati napasti: da se damo voditi valom razvitka, namjesto da ga duhom svladamo; da se omičemo »niz razinu povijesti kao lako lišće ili trješće na vodi« zaboravljajući prve uvjete, uvjete posvema duhovnoga rada, za praktične uspjehe. Najviše je taštih neznalica, koji ništa ne prosuđuju nego neprestano kompromitiraju istinu sa promjenljivim, pomodnim oblicima zablude (od liberalizma do boljševizma). A nigdje se to krvavije i životvornie ne odražava kao na praktičnom, svakodnevnom životu, koji je sav uronjen u sferu moralnoga. Tu su ljudi najosjetljiviji, svima je na ustima moral, svi bi htjeli prosuđivati sa moralnoga gledišta, ali izgubio se zlatni ključ znanja i principâ. Zavladala je zbrka sistemâ, iz kojih rezultira zabluda, da je moralni zakon, moralna norma, moralni red samo tvorevina ljudskog duha, pojmovi koje je čovjek iz sebe i prema sebi stvorio nezavisno od ikakova principa iznad sebe.

Pisac obrađuje sve te sisteme (eudajmonizam, utilitarizam, evolucionizam, progresivizam, moralni intuicionizam, secesionizam, emocionalna etika, str. 142—146), ukazuje im izvor i cilj, razotkriva slabost i utvrđuje kriterij, po kojemu se u toj poplavi ispravno prosuđuje.

To je samo jedno zrnce u golemoj riznici osnovnih moralnih problema kao što su: ljudska djelovanje uopće, slobodni voljni čin, zapreka slobodnom ljudskom djelovanju; bitnost i izvori moralnosti, zakoni i obveze; savjest, moralni sistemi, grijesi i t. d.

Djelo dra Živkovića je uzor jasnoće, sistema i finog rasporeda inače goleme građe. Argumentacija je provedena strogo naučno i sveobuhvatno, a na osjetljivoj tezulji tomizma vagnuti su svi teži problemi sa svim metodama klasičnoga sistema, koji uvijek iznosi p r o i c o n t r a.

Osobitu pažnju zaslužuje obilna moralna bibliografija od patrističkoga do modernoga doba (str. 30—45), a specijalno hrvatska moralna književnost od glagolskih rukopisa do Marka Marulića, pa od Marulića, Vetranića, Šime Budinića i Bartola Kašića do biskupa Verhovca, Pavla Štoosa, Franje Markovića i dr. (str. 45—51).

Ne ulazeći u teološku ocjenu Živkovićeva djela, mi ga od srca pozdravljamo sa gledišta naše kulturne orijentacije u uvjerenju, da je ovim velikim djelom evropskoga naučnoga formata hrvatska inteligencija dobre volje dobila siguran vodič kroz sve probleme morala i savjesti.

D. Žanko

BOLJŠEVICI KAO STVARAOCI

S t a l j i n o v o n e b e s k o p o r i j e k l o. U moskovskoj reviji »Zvezda« šef jedne sekcije za komunističku propagandu piše, da u Sovjetskoj Rusiji mnogi građani pridaju nebesko porijeklo Leninu i Staljinu, »očima radnog čovječanstva«. Pučka mašta stvorila je legendu, prema kojoj je Lenin sin jedne zvijezde i mjeseca. Za Staljina se priča, »da se mjesec sreo iznad vrhova Kavkaza sa svojim predragim suncem, i da se iz ovoga braka in excelsis rodio mali Staljin«. Ovo čudnovato rođenje »bijaše oglašeno svijetu preko srebrene ptice, koja je otkrila nebesku knjigu sreće, gdje je godine 1879. upisano novorođenče, imenom Josip«. Sakupljač ovih legendi tvrdi, da su one čisti proizvod narodne mašte, te da su ih komunisti samo sabrali, ništa im ne dodavši na obliku ili sadržaju. — Šta je prema ovim legendama bujne mašte, postanak grčkih bogova i sva grčka mitologija!? Neka se sakrije u zapećak...

S t a r o r u s k a G l i n k i n a o p e r a »Ž i v o t z a c a r a« p o s t a j e u g o d i n i 1939. »s e n z a c i o n a l n i u m j e t n i č k i d o ž i v l j a j u S o v j e t s k o j R u s i j i«. Poznato je, da boljševička revolucija nije uspjela evo kroz puna dva decenija dati ni jedno reprezentativno umjetničko djelo. Ova se porazna činjenica nastoji u nekoliko pokušaja ispraviti kompromisom, da se naime djela carističke Rusije prilagode i »prerade« na »boljševičku«. Moskovske novine već dulje vremena

najavljuju, da će Veliko kazalište u Moskvi doskora izvesti rusku nacionalnu operu »Život za cara« od Glinke, što će biti »senzacionalan doživljaj u 1939. godini«. —

Odakle najednom, da se u današnjoj boljševičkoj Rusiji prikazuje stara nacionalna ruska opera, koje se ujedno proglašuje sovjetskim standard-djelom? Ova se opera u carskoj Rusiji prikazivala kod svih javnih svečanosti u Petrogradu i Moskvi počam od 1836. pa sve do 1916. godine, kada je posljednji put izvedena. Prikazivanje je postalo tradicionalno, jer opera veliča apsolutnu odanost cijelog ruskog naroda caru. Boljševici su je odmah po svom dolasku na vlast stavili na indeks. Stoga sve mora iznenaditi okolnost, da djelo mora opet — u Staljinovoj eri — zauzeti počasno mjesto na moskovskoj pozornici. U dva smjera se može tumačiti ova činjenica: ili Sovjeti namjeravaju postati ruska nacionalna država, ili se glorifikacija u djelu odnosi mjesto na cara — na Staljina. Stvarno je međutim slijedeće:

Nekoliko za to imenovanih umjetnika, podvrgli su operu temeljitoj operaciji, ispuhali joj carističku dušu, te na staru glazbu, napisaše posve novi staljinistički tekst, davši ujedno autentično obrazloženje svojim kirurškim zahvatima nad operom. »Prepjevači djela na boljševičku« otkrili su naime, da je opera u svom izvornom obliku kao naslov nosila ime jednog čovjeka iz naroda: Ivana Suzanina, u čiji je lik Glinka htio simbolički uliti vrline, ne Mihajla Romanova — kako se to u carskoj Rusiji »pogrešno shvatalo« — nego one, ruskog naroda. »Prepjevači« nadalje tvrde, da je opera, kakva se prikazivala gotovo stotinu godina, bila iskrivljena po nekom prerađivaču, i da su tek oni sada uspjeli postaviti djelo u njegovu izvornu formu, koja se »poklapa s današnjim idealima radnog naroda«.

Da stvar ipak »dobije nešto više na vrijednosti«, dobio je ovaj »originalni« sastav opere još jedan »veličanstveni dodatak« sa zadaćom, da izrazi »domovinsku ljubav boljševičkih patriota«. Taj dodatak ima simbolički karakter: na sceni tri velike dekorativne slike dominiraju pozornicom: jedna prikazuje pobjedu Aleksandra Nevskog nad teutonskim konjaničkim četama, druga uzmak pobijeđenih Poljaka, a treća je reprodukcija spomenika na Crvenom trgu u Moskvi, u pozadini s tornjevima Kremlja. Pred ovim slikama iz herojske povijesti nacije, pjevat će zbor »himnu snazi i veličini ruskog naroda«. Tako ćemo još doživjeti, da će sada obljubljeno djelo autokratske epohe, postati reprezentativno djelo Unije Sovjetskih Socijalističkih Republika, veličajući snagu i sposobnost ruskog naroda, uzdižući njegovu sjajnu povijest ponovno pred oči naroda. Sve u duhu diktature proletarijata...

Priopćio **St. M.**

Kazalište

EMIL VACHEK: NA PEĆI

(Komedija u 3 čina)

Citava ova komedija počiva na krivoj predpostavci, da primitivni ljudi imaju iskrivljenu moralnu svijest, te da je za njih sasvim prirodno ono što je za kulturni svijet sramota i grijeh. U ovom slučaju se radi o kulturnom i »moralnom« Čehu i o nekulturnom i »nemoralnom« Ukrajincu. Ta se dva svijeta sukobljuju u isprevrnutom životu svjetskoga rata, pa će mlad zarobljenik Vaclav biti dodijeljen na rad osamljenoj ukrajinskoj ženi Marfi, kojoj je muž na fronti. Razvija se usiljeni i odvratni »komični« dvoboj između Vaclava i Marfe: sve što je animalnoj ženski Marfi prirodno i jednostavno (laž, preljub, varanje muža), sve je to kulturträgerskom Vaclavu i neprirodno i opasno. Doduše sve on počinja skupa s njome, ali uvijek u granicama svoga »morala«.

Kad se vratio Marfin muž Griška (do banalnosti otrcan motiv), kojega je autor prikazao u potencirano primitivnoj divljini (ukrajinske »rasnosti«), »moralni« se Vaclav pokazao kukavicom, a »nemoralna« Marfa snalažljivom i prevejanom ženkom. Vrhunac neukusa leži u tobožnjoj Griškinoj amoralnosti, koji puškom u ruci hoće da prisili Vaclava na preljub u ime neke časti pred selom.

Stvarati komediju na krivim, neuvjerljivim i kulturträgerskim predpostavkama znači sniziti kazališnu umjetnost na praznu zabavicu sumljive kvalitete i ponižavati čovjeka tamo, gdje on ni u prirodi nije ponižen. Osim toga Vachekova Marfa nije žrtva moralnoga neznanja, ni ljubavi, ni bijede, ni zavodništva nego potpunoga animalnoga nagona. Njena komedija ne uključuje u sebi ni trunak čovječnosti, ni prije ni poslije Vaclava, ni prije ni poslije muževa dopusta. Kad i jedan i drugi odu, ona se penje na peć da nastavi prljavim životom u društvu sa pojcem Čučkinom.

Ona ne može izazvati ni samilost, ni simpatiju, ni divljenje osim u rijetkim prizorima, koji su u bitnoj kontradikciji sa ostalim prizorima, a tri muškarca oko nje, lutke su jednoga komediografskoga hira, koji je u Češkoj iz razumljivih razloga mogao i draškati ponos kulturnoga centruma, koji je tobože iznad ukrajinske džungle u osnovnim pojmovima morala. Ali u hrvatskom kulturnom centrumu nije trebalo prodavati rog za svijeću, pa makar u prijevodu Dra Branka Gavelle i u izvrsnoj igri gdje Babić i gg. Africa, Beka i Ilića.

D. Ž.

PETAR PRERADOVIĆ ML.: ČOVJEK BEZ SVJEDODŽBE

(Komad u 3 čina)

I ovaj put je Preradović ml., renomirani kazališni autor, ostao na terenu suvremene društvene teme, kojoj prilazi sa finom i uobičajenom satirom. Radi se zapravo o jednoj kolektivnoj mani, o mentalitetu malograđanske sredine, koja čovjeka i svu njegovu vrijednost prosuđuje po formalnim kvalifikacijama, izraženim u propisnim školskim svjedodžbama.

Naš čovjek bez svjedodžbe, to je već uvaženi doktor prava, glavni ravnatelj velikoga industrijskog koncerna Dr. Homo, intelektualac i aktivna ličnost u privrednom svijetu. Ali kao za napast, taman u času proslave 50-godišnjice života otkrije se, da Dr. Homo nema maturalne svjedodžbe. Sva njegova realna vrijednost, učinjeni posao i dokazana sposobnost padaju u vodu. Formalističko društvo više cijeni propisni papir njegove mature nego sve to skupa.

Autoru je naročito uspjelo u figurama upravnoga vijeća prikazati sve odlike toga društva: praznu nadutost, formalističku i birokratsku superiornost, kojoj je do svega stalo samo ne do čovjeka, beživotnu komotnost, zlobu i sitničavost. Doktora napušta i njegova žena, kojoj je bilo stalo samo do položaja, dakle totalno prezren i odbačen čovjek.

Dovle je sve još išlo u običajenim obratima, ali u trećem činu čitavi komad skreće u nove vode. Dr. Homo je jači duh, on se ne da slomiti od društva, još k tome od ovako bijedna društva: odlazi na selo, napušta grad i njegove intrige, i njegove forme, koje ga i samoga koče i izjedaju, te na selu uživa slobodu i mir, čak i ljubav svoje tipkačice, koja ga jedina nije u kritičnom momentu napustila. Dakako ne bi to bilo nikakovo riješenje dostojno solidna dramskoga komada, da se ne događa nagla rehabilitacija odbačenoga ravnatelja. Zavedeni krivotvorenom maturalnom svjedodžbom, do koje se na vlastitu ruku dokopao neki advokat Dr. Adam, a sve bez znanja doktora Homo, članovi upravnoga vijeća dolaze u selo i ponovno ga uspostavljaju za glavnoga direktora, prelaze preko svega, jer svjedodžba je tu. Satira je našla svoje žrtve, ali najednom Dr. Homo iza kako ih je vješto zapleo u vlastite mreže, superiorno se izdiže, odbija ponudu, prezire malograđansku formalistiku i sav život, koji na njoj počiva, a da udarac bude strašniji iznosi na koncu konaca autentične dokaze, da je on uistinu položio

onu maturu, koju su mu osporavali, a da je ova svjedodžba od Dra Adama, krivotvorena, te da trajno ostaje na selu, u carstvu slobode.

Po svemu se osjeća majstorska konstrukcija, koja ne ostavlja od početka do kraja nijedne scenske praznine, ali dalje od te konstrukcije, izgleda da autoru ovaj put nije uspjelo poći. Naročito je bombastično konstruiran prvi čin, u kojem se sve akumulira oko ravnateljeve proslave, da se baš usred te proslave sve raspirši viješću o svjedodžbi. U životu to biva, a osobito u formalističkom društvu, malo elastičnije. Scena sa ženom je također plod dobre konstrukcije, a rastanak pomalo i stereotipan.

Bijeg na selo i definitivno napuštanje grada najkrupnija je slabost autorove konstrukcije u ovom novome komadu, naročito kad se uoči intelektualna i moralna snaga glavnoga junaka.

Sve to još ne znači, da komad nema scenskoga života. Pače, autor je toliko izbrusio svaki prizor i svaki dijalog, da su svi ti detalji za sebe male majstorije, prepune izvjesnoga intelektualnoga šarma; a sigurnost, kojom autor ne pušta publiku iz ruku sve do posljednjega prizora, odaje nesumljiv kazališni talenat. Karakteriološka zapažanja su odlična: četrnaest muških uloga je našlo svoj tip kao i dvije žene. Najteži je posao imao g. Grković kao Dr. Homo, ali mora se priznati, rijetko je tome finom i inteligentnom glumcu tako savršeno ležala jedna uloga kao ova. U prvom dijelu igre defenzivno suspregnut i iznenađen, a u drugom dijelu ofenzivno borben i nadmoćan, g. Grković je u svakom slučaju bio savršen u intonaciji i odmjeren u gesti. Sve su ostale uloge miniaturnoga karaktera, ali odlično izrađene od gg. Jovanovića, Mirjeva, Nučića, Rakuše, Martinčevića, Repaka, Beka, Leljaka, Pukšeca, Ilića i dr. U ulozi supruge gl. ravnatelja nastupila je iza duge stanke kao gost gđa Vera Hržić, a sentimentalnu tipkačicu je bez većih napora odigrala gdjica Nadja Grahor.

D. Ž.

TEATRO DI VENEZIA U ZAGREBU

Specijalisti Goldonijeva teatra, kojemu je genijalno uspjelo umjetnički sintentizirati barokni život na lagunama, kad je taj bio u punoj zrelosti svoga iživljavanja, prikazali su nam u Zagrebu (13. i 14. ožujka) dvije njegove komedije »L e b a r u f f e c h i o z z o t t e« te »I r u s t e g h i«. Bio je to uistinu rijedak i jedinstven kazališni doživljaj na dvije tipične goldonijevske varijacije: ribarskoga puka (»čozoti«) i buržujskoga sloja ljudi. Dva su to svijeta sa svojim pogledima, sa svojom filozofijom, sa svojim jezikom, sa svojim naglaskom i kretnjama, sa svojom utvrđenom tradicijom i navikama, od kojih se ne ustupa ni u najsitnijoj kretnji. A sve to skupa nedostiživo ujedinjeno i sliveno u dva komada kao u dva živa spomenika stare Venecije.

»Le baruffe chiozzotte« pisane čak i dijalektu i kao rijedak primjer skupne igre, stavljaju na glumački ansambl velike zahtjeve. Tu je sve jednako važno i u svemu živi jedan duh, pokrenut istim temperamentom i jednakim tempom. Svađa ribarskih žena u svim varijacijama i obratima najtemperamentnijega elementa u Evropi, svađa u šali, svađa u zbilji, u komičnom i tragičnom, svađa oko svega i u svemu, usađena, prirođena i instinktivna svadljivost brbljavih i lukavih žena, to je glavni motiv, koji se provlači kroz čitavu komediju od prve do posljednje slike. U to svadljivo klupko upleteni su svi muževi i svi zaručnici, sudbena vlast, čitava ulica, komšiluk, skoro bih rekao, čitavo mjesto. Divnim komičnim situacijama ni kraja ni konca. Tko je ikada imao prigode upoznati po mediteranskim zakutcima »čozotski« mentalitet, taj je u ovoj komediji uistinu mogao upoznati svu snagu Goldonijeva teatra i prepustiti se punom umjetničkom užitku.

Ansambl je savršenom kolektivnom igrom, prirodnom slivenošću i istančanim umjetničkim oblikovanjem najskrovitijega duševnoga pokreta, koji se u ovom

kraju Evrope izražava uvijek adekvatnom vanjskom plastikom, koju nitko nije u stanju reproducirati, — ovakav ansambl je osvojio zagrebačku publiku, koja zna reagirati na umjetničke događaje u svome kazalištu.

»I rusteghi« su u drugom ruhu oblikovali identičan mentalitet: svadljivost između muževa i čitave njihove ženskadije u kući. Grubijani, instinktivno teroriziraju kuću; četiri su na broju, sva četiri različita temperamenta, ali jednako nakostrušena prema ženama. Žene, lukave, lakomislene i čestite istodobno ne shvaćaju svoje grubijane previše ozbiljno, udružuju se pače i kao svijet za sebe provode svoje nedužne zabavice i na svoj način pomažu mladome paru, da se nađe mimo sve strogosti i grubijanskoga ceremonijala njihovih muževa i padrona. U tome vječnom ratu između muškoga i ženskoga svijeta Goldoni majstorski izrabljuje svaku priliku da umjetnički prikaže zavist, mrzovolju, ljubomoru, naivnost, spletkarstvo i ljupkost svojih suvremenika

Tu su glumci mogli individualno jače doći do izražaja nego prve večeri i galerija tipova je bila šarena, savršena i skladna do svakoga pokreta maloga prsta.

Najizrazitija umjetnička figura svakako je C e s c o B a s e g g i o, glumac fascinantne snage, komičar nevjerovatno širokoga registra. Od ženskih uloga, obadvije večeri se najjače ispoljila A n d r e i n a C a r l i, tip temperamentne naivke. Ali ponovno moramo istaći, da je čitavi ansambl u svim pojedinostima na prvorazrednoj visini.

D. Ž.

Socijalni pokreti

MIROVINSKO OSIGURANJE NOVINARA

10. III. 1939. poblicirana je uredba sa zakonskom snagom o proširenju mirovinskog osiguranja namještenika na novinare. Novinarima se po ovoj uredbi smatraju oni namještenici kojima je stvaranje sadržaja listova tekstom, izvještajima ili slikama stalno zanimanje i glavna zarada.

Mirovinsko osiguranje novinara bilo je predviđeno uredbom o novinarima još 1926. god. ali nije do sada provedeno. Država će isplatiti mirovinskim zavodima iznos od 12 milijuna dinara za vrijeme od 1. I. 1927. do 31. III. 1939. za naknadno osiguranje. U tu svrhu uplatit će se i glavnica Penzionog fonda novinara, koji će time likvidirati, a osiguranje će preuzeti nadležni penzioni zavodi.

U slučaju, da ova novčana sredstva zajedno ne budu dostajala za uplatu potpunog prinosa zajedno sa kamatama proteklo vrijeme ipak će se uračunati, ali samo sa razmjerno manjim prinosom od onoga koji će biti ustanovljen na dan 1. IV. 1939. prema plaći novinara. — Ovo vrijeme naknadno uplaćenih prinosa smatra se prema uredbi obligatnim mirovinskim osiguranjem, a imaju se uplatiti ovi naknadni prinosi za sve novinare koji nisu 1. I. 1927. navršili 55 godina starosti, a još su sada novinari. Oni su obvezani na mirovinsko osiguranje i tada ako su 1. IV. 1939. već navršili 55 godina starosti.

PRED MIROVINSKIM OSIGURANJEM TRGOVAČKIH NAMJEŠTENIKA

U financijski zakon za 1939.-40. unešena je odredba, da ministar socijalne politike može donijeti uredbu kojom se mirovinsko osiguranje proširuje i na trgovačke namještenike. Kako je poznato, mirovinsko osiguranje privatnih namještenika, koje je bilo provedeno na bivšem austrijskom području još 1909. god. t. j. u Dalmaciji i Sloveniji, prošireno je počevši od 1. I. 1938. na teritorij cijele države. Također je uvedeno u život i osiguranje za iznemoglost, starost i smrt od 1. IX. 1937. po zakonu o osiguranju radnika.

Zakon o mirovinskom osiguranju privatnih namještenika od 1909. god. ne predviđa mirovinsko osiguranje znatne kategorije privatnih namještenika, a koji su inače u svemu izjednačeni sa ostalim namještenicima (Tako na pr. u obrtnom zakonu). To su trgovački pomoćnici uposleni u trgovinama. Trgovački su pomoćnici za sada obvezani na mirovinsko osiguranje po zakonu o osiguranju radnika (osiguranje za iznemoglost, starost i smrt) a koje osiguranje provodi Središnji ured za osiguranje radnika.

Razlika između osiguranja po zakonu o mirovinskom osiguranju namještenika i osiguranja po zakonu o osiguranju radnika jest prvenstveno u tome što je renta po zakonu o mirovinskom osiguranju mnogo veća od one koja je predviđena po zakonu o osiguranju radnika. S druge strane veći su i prinosi za osiguranje po mirovinskom zakonu. Dakako, da namještenici radije uplaćuju nešto veći doprinos, kad su obvezani na plaćanje tog osiguranja, da im pogodnosti budu veće. U zakonu o mirovinskom osiguranju namještenika iz 1909. nije predviđeno osiguranje trgovačkih pomoćnika i to na zahtjev njihovih organizacija. Prvobitni projekt toga zakona obuhvaćao je i osiguranje trgovačkih namještenika. Zahtjev za izuzeće trgovačkh pomoćnika za ono doba bio je razumljiv, budući da je tada većina trgovačkih pomoćnika nakon izvjesnog vremena provedenog u trgovini otvorila svoju vlastitu trgovinu. Danas, nakon trideset godina od donošenja ovog zakona situacija se je u mnogočemu promijenila. Velika većina trgovačkih pomoćnika neće nikada doći do svoje samostalnosti, do vlastite trgovine.

Pravilno shvaćeni interesi socijalne politike traže, da se zahtjevi trgovačkih pomoćnika što prije udovolji, pa da se i na njih proširi mirovinsko osiguranje po zakonu o mirovinskom osiguranju namještenika, te da se i u toj grani osiguranja izjednače s ostalim namještenicima.

Držimo, da je neopravdan prigovor trgovaca — njihovih poslodavaca — da se osiguranje ne provede, jer da je to za njih veliko opterećenje, to tim više kad i sami trgovci već iznose zahtjev da se i za njih provede mirovinsko osiguranje.

Prema popisu osiguranika Središnjeg ureda za osiguranje radnika od 30. VI. 1936. bilo je na cijelom teritoriju države namješteno u trgovini ukupno 55.261 osiguranih osoba. Od toga broja otpada na činovnike u trgovini 7.981 osoba; na kvalificirane namještenike 21.683 osoba (18.666 muških i 3.017 ženskih osoba); na naučnike (šegrte) 12.314 i na nekvalificirane namještenike 13.283.

Prema ovim podatcima dobili bi mirovinski zavodi proširenjem mirovinskog osiguranja na trgovačke pomoćnike ukupno preko 20 tisuća novih osiguranika, ako se ne uzmu u obzir naučnici i nekvalificirano osoblje namješteno u trgovinama.

Prema statistici SUZOR-a bilo je na teritoriju savske, primorske i vrbaske banovine 17.969 osiguranih osoba namještenih u trgovini od ukupnog broja, koji iznosi 51.149. (Radnička Zaštita 1936. god. str. 61.; Br. Haberle: Položaj trgovačkih namještenika). Analogno statistici trgovačkih namještenika iz 1934. god. potpalo bi pod mirovinski zavod u Zagrebu otprilike jedna trećina od ukupnog broja na osiguranje obvezanih trgovačkih pomoćnika.

Dr. L. P.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. **Predstavnik** uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

Tisak „Tipografije" d. d., Zagreb. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.